

Uloga učitelja u pravovremenom otkrivanju darovitih učenika

Miklec, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:930739>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-15**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

**PETRA MIKLEC
DIPLOMSKI RAD**

**ULOGA UČITELJA U
PRAVOVREMENOM OTKRIVANJU
DAROVITIH UČENIKA**

Petrinja, srpanj 2020.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE
(PETRINJA)**

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: **Petra Miklec**

TEMA DIPLOMSKOG RADA: **Uloga učitelja u pravovremenom
otkrivanju darovitih učenika**

MENTOR: **dr. sc. Jasna Kudek Mirošević, izv. prof.**

Petrinja, srpanj 2020.

ZAHVALA

U prvom redu zahvaljujem se svojoj dragoj mentorici, profesorici dr. sc. Jasni Kuderk-Mirošević koja mi je omogućila realizaciju diplomskoga rada prihvaćajući mentorstvo. Hvala na prenesenom znanju, povjerenju i nesebičnoj pomoći tijekom studiranja i pisanja diplomskog rada.

Također, zahvaljujem se svim učiteljima i učiteljicama koji su sudjelovali u istraživačkom dijelu ovoga rada.

Zahvaljujem se svojim prijateljima i kolegama koji su pružali podršku tijekom studiranja.

Najveća zahvala upućena je mojoj obitelji koji su vjerovali u mene i onda kad ja nisam. Hvala vam na beskrajnoj ljubavi i potpori.

Sadržaj

SAŽETAK	5
SUMMARY	6
1. UVOD	7
2. RAZLIČITE DEFINICIJE DAROVITOSTI	8
3. KARAKTERISTIKE DAROVITE DJECE	10
4. TEORIJSKI MODELI DAROVITOSTI.....	12
4.1. Gardnerova teorija	13
4.2. Renzullijev prstenasti model	14
4.3. Tannenbaumova teorija zvijezde	15
5. DAROVITOST ILI TALENT	17
6. OBRAZOVNE POLITIKE - ISKUSTVA IZ SVIJETA I DAROVITI UČENICI	18
7. HRVATSKI SUSTAV I ŠKOLOVANJE DAROVITIH UČENIKA	21
7.1. Nacionalni okvirni kurikulum RH i Zakon	22
7.2. Pravilnik o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju darovitih učenika.....	24
7.3. Okvir za poticanje iskustava učenja i vrednovanje postignuća darovite djece i učenika.....	24
8. ULOGA UČITELJA U IDENTIFIKACIJI DAROVITOG UČENIKA	26
8.1. Osobine darovitosti.....	27
8.1.1. Spoznajne osobine	28
8.1.2. Emocionalne osobine	29
8.1.3. Socijalne osobine	30
8.2. Uočavanje darovitosti.....	30
8.3. Instrumenti za uočavanje darovitosti.....	31
8.4. Roditelji	32
8.5. Uloga učitelja i stručnih suradnika	36

9. POSEBNOSTI IDENTIFIKACIJE DAROVITIH UČENIKA.....	37
9.1. Daroviti učenici s dvojnomo posebnosti	37
9.2. Iznimno daroviti učenici.....	38
9.3. Daroviti učenici koji potječu iz nepovoljnog okruženja ili manjinske zajednice	39
9.4. Daroviti učenici čiji uspjeh ne odgovara sposobnostima	40
9.5. Daroviti učenici izraženih specifičnih sposobnosti	41
10. POSLJEDICE (NE)IDENTIFIKACIJE UČENIKA	41
11. POTICANJE DAROVITIH UČENIKA	43
12. SAVJETI ZA RAD UČITELJA S DAROVITIM UČENICIMA.....	44
13. ISTRAŽIVAČKI RAD	47
13.1. Cilj istraživanja.....	47
13.2. Provođenje istraživanja	47
13.3. Instrumenti istraživanja	47
14. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	48
14. RASPRAVA	57
15. ZAKLJUČAK	58
16. LITERATURA.....	59
IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA	63

SAŽETAK

Unatoč brojnim spoznajama na ovom području, darovitost je i danas još uvijek široki pojam. Ono što darovitu djecu čini posebnima je želja, volja, strast i predanost za ono područje koje ga zanima i želi napredovati. Prema takvoj djeci, u nama se pobuđuje duboko poštovanje, strahopoštovanje, ali s druge strane javlja se plašljivost i zavist. Darovita djeca suočavaju se s brojnim preprekama u životu kao što su okolina, odgojno-obrazovni sustav pa čak i roditelji. Upravo je podrška najbitniji čimbenik u razvoju njihova potencijala i darovitosti.

Uloga odgojno-obrazovnog sustava je od velike važnosti prilikom identifikacije darovite djece. U našem odgojno-obrazovnom sustavu određena je briga o darovitima koja vrijedi dugi niz godina. Postoje različiti okviri koji su predloženi, ali nisu usvojeni, a tiču se darovite djece. Kada se teorija mora provesti u praksu, nailazi se na brojne brige i često ne zadovoljava potrebe darovitih učenika. Kako očekivati od darovitog djeteta napredak i postizanje rezultata ako se Pravilnik o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju darovitih učenika (Narodne novine, broj 59/1990) nije mijenjao od prošloga stoljeća ?

Učitelji imaju jednu od važnih uloga i unatoč neuređenosti u odgojno-obrazovnom sustavu mogu potaknuti zainteresiranost i kreativnost kod darovite djece. Tema ovog diplomskog rada koji je ujedno i istraživački, odnosi se na ulogu učitelja u pravovremenom identificiranju darovitih učenika. Definiraju se različite teorije darovitosti, uloga darovitih učenika u odgojno-obrazovnom sustavu nekih država, instrumenti u otkrivanju darovitosti i čimbenici koji utječu na učenikovu darovitost.

Drugi dio sastoji se od istraživačkog rada u kojemu se ispituje uloga učitelja u identifikaciji darovitih učenika. Cilj ispitivanja je bio u radu učitelja s darovitim učenicima ispitati interese, poznavanje procesa identifikacije, suradnju sa stručnim suradnicima i roditeljima, kao i ispitati metode i aktivnosti koje provode s darovitim učenicima.

Ključne riječi: *darovitost, odgojno-obrazovni sustav, učitelji, identifikacija darovitih učenika*

SUMMARY

Despite numerous lessons in this area, giftedness is still a broad concept today. What makes gifted children special is the desire, will, passion and commitment for the area that interests him and wants to thrive. According to such children, admiration and awe are aroused in us, but on the other hand there is fear and envy. Gifted children face many obstacles in their lives such as the environment, the education system and even parents. Support is the most important factor in developing their potential and talent.

The role of the educational system is of great importance in identifying gifted children. In our educational system, care for the gifted has been determined and has been valid for many years. There are various frameworks that have been proposed but not adopted concerning gifted children. When theory has to be put into practice, it has many concerns and often does not meet the needs of gifted students. How can we expect a gifted child to progress and achieve results if the Ordinance on the primary education of gifted students has not changed since the last century?

Teachers have an important role to play, and despite being disordered in the educational system, can stimulate interest and creativity in gifted children. The topic of this diploma thesis, which is also research, relates to the role of teachers in the timely identification of gifted students. Various theories of giftedness, the role of gifted students in education system of some states, instruments in detecting giftedness, and factors that influence student giftedness are defined.

The second part consists of a research paper examining teacher assessment in identifying gifted students. The aim of the study was to examine the interests, knowledge of the identification process, cooperation with professional associates and parents, as well as to examine the methods and activities they carry out with gifted students in the work of teachers with gifted students.

Key words: *giftedness, educational system, teachers, identification of gifted students*

1. UVOD

Prema statistici na mrežnoj stranici Worldometers koja se bavi bilježenjem populacije u svijetu, na Zemlji trenutačno živi oko 7,7 milijardi ljudi (<https://www.worldometers.info/world-population/>). Taj broj se iz sekunde mijenja, a među tom brojkom nalaze se djeca koja se ističu od ostale po svojim sposobnostima i talentom. Takva su djeca od većine znanstvenika, stručnjaka i psihologa nazvana darovitima.

Dvije najvažnije zadaće za darovitost su: otkrivanje i poticanje (Von Krafft i Semke, 2008). Prema Cvetković-Lay (1995) mnogi su roditelji svjesni da imaju potencijalno darovito dijete te su prvi koji uspješno uočavaju djetetove opće sposobnosti ili neki poseban dar. Autorica navodi kako je u jednom britanskom istraživanju tri četvrtine roditelja uočilo rane znakove dječjih sposobnosti.

Kada dođe vrijeme djetetova polaska u školu, roditelje zanima što će biti s njihovom djecom, hoće li ostati i dalje darovito, hoće li biti prihvaćeno od okoline. Jedan od savjeta koje nude Von Krafft i Semke (2008.) je taj da i sam roditelj treba postati stručnjak i ne ustručavati se, tražiti mišljenje osoba koje dolaze u dodir s njihovim djetetom.

Završetkom djetetova predškolskog razdoblja, započinje školsko. Pred učitelje se stavlja veliki izazov u radu s darovitom djecom. Ako je učenik identificiran kao nadareni, tada se može koristiti prikladni kurikulum i program za darovite učenike. Identifikacija bi se trebala koristiti na čitavom obrazovnom putu djeteta ne samo na početku (Merrick i Targett, 2004). Autorice navode kako je odgovornost učitelja, stručnih suradnika i roditelja prijeko potrebna za rast i razvoj učenikovih darova. Učitelji u razrednoj nastavi obično diferenciraju nastavni sadržaj, na temelju onoga što znaju o tipičnim učenicima u toj dobi (Winebrenner i Brulles, 2016). U Republici Hrvatskoj zakonom je regulirano organiziranje rada s učenicima natprosječne sposobnosti (Cvetković-Lay, 2002) stoga je zadatak učitelja je diferencirati sadržaj i za darovite učenike. Ako u razredu ima i učenika s teškoćama, tada i za takve učenike treba prilagoditi program, a kako bi učitelj zadovoljio sve potrebe, njegovo radno vrijeme bi moglo premašiti i više od 8 sati. Takav način rada gotovo je nemoguć u razredima koji broje 30 učenika stoga Krafft i Semke (2008) smatraju osnivanje

projektnih skupina koje su vezane za pojedini oblik darovitosti uspješnijima i djelotvornijima od primjerice, akceleracije (preskakanja) razreda.

Postoje testovi koji nude odgovore na pitanje je li dijete darovito. Najčešće su to standardizirani testovi koji učiteljima daju niz rezultata koji se mogu koristiti za usporedbu učenika s učenicima njihove dobne skupine (Merrick i Target, 2004).

Osim učitelja, u otkrivanju darovitosti sudjeluju i medicinski stručnjaci. Oni nam daju sigurnu potvrdu i dijagnozu koju dijete ima. Međutim, postoje slučajevi kada se one mogu pokazati netočnima.

Pogrešne dijagnoze ponajprije potječu iz široko rasprostranjena nepoznavanja društvenih i emocionalnih karakteristika te posebnih potreba darovite djece i odraslih od strane medicinskih stručnjaka. Psihijatrijske dijagnoze često se (i nažalost) postavljaju isključivo na osnovi bihevioralnih karakteristika, a da se malo uzimaju u obzir korijeni tih ponašanja (Webb i suradnici, 2010, str.31).

Kako ne bi doveli prvenstveno dijete u opasnost, važno je da se stručnjaci, učitelji i roditelji ponašaju odgovorno.

U ovome radu pozornost se želi skrenuti na različite oblike darovitosti i čimbenike koji utječu na prepoznavanje i poticanje njihove darovitosti. Uspoređen je položaj darovitih učenika u nekim državama s položajem u Republici Hrvatskoj. Fokus je stavljen na učitelje čija je zadaća pravovremeno otkrivanje, metode, postupci i alati kojima se služe u radu s darovitima. Navedene su i posljedice koje mogu nastati ako tome prethodi neidentifikacija, ali i načini na koje se može poticati djetetov daljnji rad.

2. RAZLIČITE DEFINICIJE DAROVITOSTI

Darovitost seže i u daleku prošlost. Postoje brojne poznate osobe iz svijeta glazbe, likovne umjetnosti, znanosti koje su bile iznimno darovite. Jedina je razlika što znamo o njoj više nego prije. Huzjak (2006) spominje psihologa Lewisa Thermana koji je 1921. godine započeo istraživati darovitost u djece stavljajući naglasak na IQ. Među tisuću i petsto ispitane djece, 1% pokazivalo je naznake darovitosti. Dalibor Adžić (2011) u stručnom radu citira Lazarević (2001) gdje kaže da „najstarije i najrasprostranjenije shvaćanje darovitosti proizlazi iz psihometrijske definicije inteligencije“. Drugim riječima, da se prema zvonolikoj krivulji raspoređuje ljudska

sposobnost (najviše je prosječnih, dok je ispodprosječnih i natprosječnih jednak broj) (Adžić, 2011). Unatoč brojnim istraživanjima, bilježenjem, pisanjem brojnih literatura o darovitosti, znanstvenici, psiholozi, pedagozi i brojni stručnjaci nisu došli do jedinstvene definicije darovitosti. Definirana je na mnogo načina, čak njih 140, vjerojatno jer pojam „darovit“ nema jednaku težinu za svakoga (Cvetković-Lay, 1995). Tako Cvetković-Lay darovitost definira kao:

sklop urođenih osobina i sposobnosti koje osobi koja ih posjeduje omogućuju da u jednom ili više područja dosljedno postiže značajno natprosječne rezultate (Cvetković-Lay, 1995, str. 15).

Kako bi učitelj nastojao odrediti metodički ispravni instrumentarij, potrebno je poznavati djetetove osobine koje bi mogle uputiti na darovitost. Kroz ponašanje, ali i kroz procjene njihova postignuća u aktivnostima gdje se izdižu od ostalih, najbolje objašnjava Korenova (1988) definicija koja je ujedno i najprihvaćenija:

Darovitost je sklop osobina koje omogućuju pojedincu da dosljedno postiže izrazito iznad prosječan uradak u jednoj ili više aktivnosti kojima se bavi (Cvetković-Lay i Sekulić Majurec, 2008, str. 15).

Djeca koja su identificirana od strane kvalificirane osobe za njihovo prepoznavanje smatraju se darovitimima, a svoj potencijal mogu pokazati u nekim od šest područja. Marland (1971) prema sposobnostima područja smatra da su to: opće intelektualne, akademske, kreativne, umjetničke, psihomotorne sposobnosti i sposobnosti vođenja i rukovođenja. Ova definicija prihvaćena je od strane američke Državne udruge za darovitu djecu te je usvojena kao zakon u većini američkih saveznih država (Webb i suradnici, 2010).

Republika Hrvatska također ima Pravilnik o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju darovitih učenika u kojem navode u *članku 2.* općih odredbi područja darovitosti prema sposobnostima kao što je Marland (1971) definirao u svome izvještaju. U tom članku darovitost je uvjetovana visokim stupnjem razvijenih sposobnosti, osobnom motivacijom i izvanjskim poticajem (Narodne novine, broj 59/1990).

Koliko definicije darovitosti bile različite, sve one u sebi sadrže zajedničko: želju, inteligenciju i bogatu maštu te se svaka od njih može poticati, brusiti i produbljivati u svim područjima za koje dijete pokaže interes. Biti darovit je pozitivna stvar, zato poticanjem i ohrabivanjem možemo potaknuti jedinstvene sposobnosti djeteta.

3. KARAKTERISTIKE DAROVITE DJECE

Postoji sklop karakteristika ponašanja koja se često znaju pojaviti kod darovite djece. Darovita djeca znatno se razlikuju od ostale po svojoj brzini, ali i samostalnosti kojom dolaze do otkrića novih puteva. Ponekad darovita djeca problem rješavaju na razini odraslog čovjeka. Cvetković-Lay (2002) navodi razliku između djece koja su marljiva i trude se od darovite ističući karakteristike koje je opisala E. Winner (1996):

1. U područjima gdje je definiran skup organiziranog znanja poput matematike, jezika, umjetnosti, sporta, glazbe darovito dijete će prije usvojiti znanja od prosjeka svoje skupine. Razlog tomu je što mu ovladavanje ide brže i lakše.
2. Samostalnost djeteta sasvim normalno znači minimalna pomoć druge osobe, a to znači da dijete samostalno definira nova pravila, norme i metode do kojih je došao svojom spoznajom. Darovitoj djeci nije pokazan smjer kojim će doći do otkrivenja već svojom kreativnošću i novim načinima usvajanja znanja u određenom području/ima.
3. Za djecu koja pokazuju znakove darovitosti stupanj koncentracije je vrlo visok u području/ima za koje ga zanimaju. Osim koncentracije dijete pokazuje svoju strast i potpunu predanost njihovom interesu pa tako ponekad znaju izgubiti pojam o vremenu.

U istraživanju kojeg su proveli Carr i Borkovski (1986) željela se odrediti veza između pamćenja i divergentnog mišljenja¹. Rješavanjem testova u kojemu djeca planiraju pohraniti gradivo i testove divergentnog mišljenja, otkrivena je poveznica između tih dviju sposobnosti. Darovita djeca svoja postignuća mogu dosegnuti uvježbavanjem metakognitivnim vještinama (vještine mišljenja i učenja) (Cvetković-Lay, 2002).

Postoji niz ponašanja darovite djece: bogati rječnik i sposobnost slaganja rečenica za dob, upornost, osjetljivost, interes, postavljanje pitanja i radoznalost, brzo svladavanje temeljnih vještina bez prepreka, samostalno učenje čitanja i pisanja u predškolskoj dobi, izvanredno pamćenje, izmišljeni prijatelji, smisao za humor koji je drukčiji od uobičajenog (Webb i suradnici, 2010). Oni su usmjereni na ponašanja u socio-emocionalnom području.

¹ Sposobnost davanja različitih i originalnih odgovora (Cvetković-Lay, 2002, str. 40)

Prema Winebrenner i Brulles (2016) darovita djeca ne moraju nužno posjedovati sve karakteristike. Vjerojatnost je da su darovita ako su im oblici ponašanja konstantno izraženi. Većina je djece darovito u jednom ili dva područja, dok u ostalima pokazuju svoju prosječnost ili ispodprosječnost. Kao takav primjer navode djecu koja su uspješna u svojim verbalnim vještinama, dok su njihove kinestetičke sposobnosti prosječne pa čak i manjkave. Rijetki su slučajevi gdje djeca posjeduju darovitost u svim područjima.

Promatrajući karakteristike koje se smatraju pozitivnima, tako postoje i one koje mogu predstavljati problem pa se tako djeca s lošim ponašanjem, stidljivošću i povučenošću i niskom motivacijom za rad podcjenjuje. Osim ponašanja, djetetova manjkavost za općim znanjem, rječnikom koji nije obogaćen ili nezainteresiranost za čitanje može zbuniti promatrača. Kao treću sastavnicu izdvaja se i tjelesni rast i razvoj. Djeca koja se svojim izgledom i načinom oblačenja ne „uklapaju“ s ostalom djecom svoje dobi mogu podcijeniti. Ako se tome pridoda i teškoća u razvoju, postoji mogućnost za otpisivanjem darovitosti i okreće se drugim dijagnozama (Cvetković-Lay i Sekulić Majurec, 2008).

Osoba rođena s teškoćama u razvoju je Stephen Hawking, jedan od najpoznatijih i najcjenjenijih fizičara ikad u povijesti koji svoj interes i iznimno znanje pokazuje u otkrivanju svemira. Napisao je jednu od najpoznatijih znanstvenih knjiga, a njegov IQ doseže čak do 160. Prva je osoba koja je s teškoćama u razvoju iskusila levitaciju² (<https://www.iq-test.net/10-significant-facts-about-stephen-hawking-iq-pms45.html>). Ovo je samo od primjera u kojem darovitost ne poznaje granice.

Emocionalni razvoj djeteta najčešće odgovara njegovoj dobi. Međutim, djeca koja su intelektualno različitija od svojih vršnjaka razlikuju se upravo po njihovoj emocionalnoj zrelosti. Neki učenici već u ranoj dobi školovanja počinju pokazivati sposobnost i način razmišljanja što ponekad može dovesti do neshvaćanja ili podsmjeha od strane vršnjaka. Negativno ponašanje darovitih učenika smanjuje se uz razumijevanje emocionalnih, socijalnih i kognitivnih potreba uz primjenu diferenciranog kurikulumu (Cvetković-Lay, 2002).

² Čin ustajanja ili lebdjenja bez osjećaja gravitacije
(<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/levitation>., 24.04.2020.)

4. TEORIJSKI MODELI DAROVITOSTI

Opisivanjem darovitih pojedinaca i shvaćanja zajedničkih obilježja koje međusobno dijele, pa sve do primjene znanstvenih metoda, oblikovani su različiti teorijski pristupi darovitosti. Elementi koji su uvedeni kao noviji prilikom objašnjavanja darovitosti postali su prijelomnica u tumačenju i shvaćanju nadarenosti (Burušić i sur., 2019).

Burušić i suradnici (2019) prema Kaufmanu i Sternbergu (2008) navode četiri razdoblja koja objašnjavaju teorijski model darovitosti. U prvu skupinu svrstavaju ona objašnjenja darovitosti koja se može usporediti s visokim kompetencijama, odnosno s općom inteligencijom (IQ) koja je visoka. Temeljom analize pojedinaca i osmišljavanjem testova za mjerenje inteligencije, Francis Galton, Charles Spearman, Alfred Binet i Theodore Simone darovitosti su pristupali testovima općih ili specifičnih sposobnosti. Takvi testovi su prihvaćeni u školstvu i pomoću njih se mogu predvidjeti potencijalna ponašanja i rezultat u budućnosti. Drugoj skupini pripada Luis Thurstone pretpostavljajući sedam mentalnih sposobnosti koji su istraživačima kasnije skrenuli pažnju da osim opće inteligencije, postoji visoka sposobnost u različitim područjima. U predzadnjoj skupini darovitošću se smatra sustav povezanih psihičkih procesa i svojstva pojedinca koji djeluju na njegovu izvedbu (Kaufman i Sternberg, 2008). WICS model Roberta Sternberga i troprstenasti model Josepha Renzullija predstavnici su takve skupine. Franz Mönks, Francoys Gagné, Abraham Tannenbaum pripadaju zadnjoj grupi za koje darovitost predstavlja međusobnu povezanost s čimbenicima iz okoline i onima unutar pojedinca.

Prema takvoj podjeli koju su definirali Kaufman i Sternberg zaključujemo kako s vremenom darovitost poprima više dimenzija. U školstvu je prisutno testiranje i sagledavanje više modela darovitosti. Radi djetetovih sposobnosti u različitim područjima upravo zato se kreiraju testovi širokog spektra darovitosti (Burušić i sur., 2019).

4.1. Gardnerova teorija

Howard Gardner, psiholog, smatra se jednim od ključnih teoretičara koji je definirao teoriju višestrukih inteligencija. Prema razdobljima koji objašnjavaju model darovitosti, Gardner je svrstan u drugu skupinu objašnjenja. Njegov inovativan pristup otvara okvir novim razmatranjima darovitosti (Burušić i sur., 2019).

Cvetković-Lay i Sekulić Majurec (2008) prema Gardneru (1983) opisuju sedam modela inteligencija:

1. Verbalno-lingvistička jedna je od očitijih znakova darovitosti. Izražava se bogatstvom rječnika, simbola i riječi. Takva djeca pokazuju svojim bogatim rječnikom da su sposobni prepričati priču ili događaj bez gramatičkih pogrešaka naspram svojih vršnjaka.
2. Logičko-matematička inteligencija jedna je od prisutnijih inteligencija koja se ocjenjuje u odgojno-obrazovnom sustavu. Dijete će svojim logičkim zaključivanjem, objašnjavanjem apstraktnih pojmova, ovladavanjem brojevima i količinama pokazivati interes za pojedina područja poput matematike, fizike, astronomije i slično.
3. Vizualno-spacijalna inteligencija naziva se još i prostornom. Razvijanjem osjećaja za boje, linije, slaganjem oblika različitih dimenzija u smislenu cjelinu te njihovim transformiranjem dijete pokazuje senzibilitet prema likovnoj kulturi, inženjerstvu, arhitekturi itd. Ovakva inteligencija prisutna je i u slijepe djece smatra Gardner (Posavec, 2010).
4. Glazbeno-ritmička inteligencija odražava se kroz glazbu i ritmičnost. Smatra se da pojedinac razumije elemente kao što su zvuk, ton, šum, ali i sposobnost pravilnog slušanja, reproduciranja, kombiniranja, interpretiranja glazbe (Krafft i Semke, 2008). Djeca koja imaju predispozicije za takvu inteligenciju često postanu muzičari, dirigenti ili skladatelji.
5. Tjelesno-kinestetička inteligencija (tjelesna inteligencija) je sposobnost gdje dijete brzo i pravilno ovladava motoričkim sposobnostima u svrhu postizanja zavidnih rezultata. Okretnost, izdržljivost, snalažljivost, eksplozivnost jedni su od elemenata koji odlikuju darovito dijete. Glumci, plesači ili akrobati „predstavnicima“ su ove inteligencije. Krafft i Semke (2008) skreću pažnju na primjeru sporta. Dijete koje je

darovito za sport smatraju ono koje u povoljnim uvjetima i na temelju znanstveno-sportskih spoznaja postiže izvanredne rezultate.

6. Intrapersonalnom inteligencijom dijete razumije sebe i svoje potrebe. Ono je tada duboko koncentrirano u zanimanje kojim se trenutno bave. Mogu pokazati osjećaj ljutnje ako ih se naumi prekinuti u aktivnosti.

7. Interpersonalna inteligencija je ona gdje dijete ima visoku razinu tolerancije i empatiju za ljude koji ga okružuju. Upuštaju se u rad u skupinama koju organiziraju i vode. Takve osobe uspijevaju u socijalnim zanimanjima.

Ponegdje možemo naići i na osmu inteligenciju, a ona se naziva prirodna inteligencija koja se iskazuje kroz osjećaj za prirodu i okoliš (Posavec, 2010).

4.2. Renzullijev prstenasti model

Joseph Renzulli razdvaja darovitost na dva dijela: školsku i kreativno-produktivnu. Školsku darovitost definira kao sposobnost pojedinca da s lakoćom rješava testove i školske sadržaje. Pojedinci koji su sposobni na temelju dosadašnjih stanja primijeniti maštu i uvesti nove elemente smatraju se kreativno-produktivnim darovitim (Burušić i sur., 2019).

Renzulli kreira troprsteni model (Slika 1.) te smatra da se darovitost sastoji od:

interakcije između tri osnovne skupine ljudskih svojstava- skupine iznadprosječnih općih sposobnosti, visoke razine posvećenosti zadacima i visokoj razini kreativnosti. Takva djeca su darovita koja posjeduju ili su sposobna primjenjivati složeni skup osobina (Gross, 2012, str. 13).

Prema Burušić i suradnicima (2019) daroviti su pojedinci oni koji imaju interes za inačicu koja ih smješta u 15-20% najboljih u određenom području. Znajući kako ne pokazuju svi pojedinci s iznadprosječnim sposobnostima darovito ponašanje, on dodaje i ostala dva čimbenika. Jedan od njih je kreativnost gdje pojedinac stvara nove inovativne ideje, dok je drugi predanost zadatku.

Slika 1. Renzullijev (2005) troprsteni model darovitosti (Burušić i sur., 2019)

Za razliku od Renzullija, Franz Mönks modificira i proširuje Renzullijev troprsteni model i naziva ga multifaktorskim modelom darovitosti (Slika 2.). Dodaje tri ključna čimbenika (škola, obitelj, vršnjaci) koji u korelaciji s individualnim obilježjima rezultiraju darovitošću (Burušić i sur., 2019).

Slika 2. Mönksov multifaktorski model darovitosti (Burušić i sur., 2019)

4.3. Tannenbaumova teorija zvijezde

Koren (2013) navodi kako proces oblikovanja pojedinca u nadarenu osobu ne ovisi samo o individualnim obilježjima pojedinca nego i slučajni odnosi s okolinom koji mu olakšavaju u pronalaženju nadarenosti.

Abraham Tannenbaum autor je takvog modela (Slika 3.) kojeg nazivamo još „modelom morske zvijezde“ (Burušić i sur., 2019).

Gross (2012) objašnjava čimbenike koji utječu na razvoj darovitosti:

1. Opća inteligencija. Tannenbaum ističe kako je ona potrebna svim područjima te da je za postizanje različitih vrsta intelektualnih sposobnosti potrebne različite vještine (npr. sposobnost razvijanja apstraktnog mišljenja).
2. Specifične sposobnosti. Kako bi se pojedinac smatrao nadarenim, njegova sposobnost razmišljanja mora biti „usidrena“ u određenom području. Nadareni pojedinac treba imati kapacitet i senzibilitet za određenu vrstu rada.
3. Neintelektualne osobine. Motivacija, samopouzdanje, upornost, sposobnost zadržavanje na zadatku su neki od čimbenika koji mogu pridonijeti izvanrednim uspjesima.
4. Okolinski čimbenici. Utjecaj okoline vrlo je važan čimbenik koji osim razvoja sposobnosti pojedinca, određuje razinu tolerancije i poštovanja „dara“. Osim obitelji, vršnjaka i škole, na njegove sposobnosti utječu pravne, socijalne, ekonomske i političke situacije u zemlji u kojoj se ono odgaja.
5. Faktor slučajnosti. Smatra se ujedno i presudnim faktorom u stvaranju nadarenosti. Primjerice, djetetov talent otkrije učitelj u pravome trenutku te ga razvija. Ukoliko se pravovremeno reagira na darovitost tada je i vjerojatnost za napredovanjem veća.

Slika 3. Model zvijezde A. Tannenbauma (Burušić i sur., 2019)

5. DAROVITOST ILI TALENT

Prema Cvetković-Lay (2002), uz darovitost zna ići i termin talent koji se koriste kao istoznačnice. Iz Gagnéovog izvora (1985) navodi kako neki autori smatraju da je darovitost na višoj razini od talenta. Smatra da pojedinac koji djelatnost obavlja bez poteškoća, s lakoćom i prirodnošću prikazuje odraz darovitog ponašanja. Kada definira talent, pojedinac vježbom, treningom i poticanjem okoline postiže dobre rezultate.

Gagné (2005) smatra da je osoba darovita ako ima i koristi sposobnosti u minimalno jednom području te je kao takva smještena između 10% najboljih vršnjaka. Talent definira kao:

ovladavanje sustavno razvijenim sposobnostima u barem jednom području ljudskog djelovanja na razini koja pojedinca smješta najmanje među 10% najboljih vršnjaka koji ili su bili aktivni u tom području/ima (Burušić i sur., 2019, str. 24-25).

Autori Krafft i Semke (2008) smatraju darovitost urođenom i kao takvom obrazlažu zašto pojedinac postiže iznadprosječne rezultate u područjima poput znanosti, umjetnosti ili praktično-tehničkim. Talent definiraju također kao urođenu sklonost za neku vještinu, ali još nije ostvarila stvaralačku snagu.

Darovit se ponekad zna koristiti za djecu koja su akademski uspješna, dok se talentiranom djecom naziva onima koja pokazuju vrhunske rezultate u područjima kao što su umjetnost, glazba, ples i sportska područja. Takva darovita i talentirana djeca posjeduju obilježja poput: prijevremene razvijenosti, inzistiranje da bude po njihovom te strast za uspješno rješavanje (Winner, 2005).

6. OBRAZOVNE POLITIKE - ISKUSTVA IZ SVIJETA I DAROVITI UČENICI

Reid i Boettger (2015) zapažaju drukčiji pristup različitih zemalja prema nadarenoj djeci. Postoje zemlje u kojima je pristup darovitima minimalan ili ga uopće nema. Takav postotak zemalja je mali u odnosu na one koje potiču identificiranje, pristup i pažnju (Bedeniković Lež, 2017).

U poslovnome svijetu sve više se traži inovativnost i dobra izobrazba, a manje se traži „špranca“ po kojoj se radi. Tako darovitost i talent dobivaju na značaju u gospodarstvu i tehnologiji. Osim konkretnih strategija identifikacije, definirana provedba darovitosti važan je čimbenik u oblikovanju obrazovnog kurikulumu. Propust bi se mogao dogoditi u slučaju nedefinirane analize darovitosti (Burušić i sur., 2019).

Razumljiv teorijski okvir ključni je element u empirijskim istraživanjima. Tako su Dai, Swanson i Cheng (2011) prema Burušić i suradnicima (2019) ustanovili kako je u periodu između 1998. i 2010. godine jedna trećina istraživanja imala jasno određen teorijski model i istraživački problem. Dobar teorijski model preduvjet je za stvaranje novih spoznaja upravo zbog prijašnjih određivanja darovitosti. Heller (2003) smatra kako je visok IQ klasičan temelj utvrđivanja darovitosti, dok je moderni pristup okrenut višedimenzionalnosti (Burušić i sur., 2019).

Učitelji u svakoj zemlji različito pristupaju identifikaciji učenika. U nekima, zahtijevaju potvrde kako bi dokazali svoju kompetentnost u identificiranju i radu s darovitim učenicima. Tako neke zemlje imaju organizirane seminare, konzultacije i udruge koje pomažu i savjetuju učitelje u radu s darovitim (Kukanja Gabrijelčić, 2014).

6.1. Iskustva nekih država prema darovitim učenicima u odgojno-obrazovnom sustavu (Izraela, Singapura, Slovenije...)

Izrael je država koja dominira u svijetu u slučajevima identifikacije i pristupa rada općenito s darovitim učenicima (Burušić i sur., 2019). Osim Ministarstva obrazovanja, u Vladi imaju odjel koji je posebno posvećen darovitim. Proces identifikacije učenika započinje u drugom ili trećem razredu. Učenici prolaze tri faze ispitivanja darovitosti. Testiranje se provodi u svim gradovima, u točno definiranom

vremenu i mjestu na početku školske godine radi vjerodostojnijih rezultata. Bitno je naglasiti sudjelovanje svih učenika (imigranti i djeca s teškoćama) kojoj se prilagođavaju testovi za detektiranje darovitosti (Jakopec i sur., 2018).

Burušić i suradnici (2019) spominju da se testiranjem u prvoj fazi ispituje intelektualna sposobnost te potencijalna iznadprosječnost u nekom području. Drugom fazom nastoji se ispitati prisutnost motivacije i angažiranosti uz sposobnosti koje posjeduju. U završnoj fazi naglasak je stavljen na razinu izvrsnosti, to jest učenikova sposobnost razvijanja vještina.

Za učenike koji prođu uspješno sve faze testiranja organizira se razred (u okviru redovnog pohađanja škole) koji radi po diferenciranom programu uz vođenje mentora. Pull-out centri nisu uključeni u redovni kurikulum te ih učenici pohađaju jednom tjedno gdje rade sa stručnjacima na području tehničkih, društvenih i prirodnih znanosti. Daroviti učenici imaju mogućnost paralelnog pohađanja srednje škole i slušanja određenih kolegija na sveučilištima (Jakopec i sur., 2018).

Singapur se ne posvećuje identifikaciji djece u predškolskim i ranim školskim razdobljima. Darovite učenike identificiraju u trećem razredu osnovne škole te se na osnovu toga osmišljavaju programi. Oni u prvi plan stavljaju ostvarenja i realizaciju (Burušić i sur., 2019).

Ministarstvo obrazovanja stavlja naglasak na škole kao organizacije koje neumorno traže bolje načine kroz sudjelovanje, kreativnost i inovacije. (<https://www.moe.gov.sg/education/programmes/gifted-education-programme/rationale-and-goals>). 2004. godine u školama otvaraju svoje specijalizirane programe na područjima matematike i prirodoslovlja. Prema Burušić i suradnicima (2019, str.78.) oni obuhvaćaju: implementaciju obogaćenog prirodoslovnog programa (proširenje kurikularnih sadržaja), mogućnost vlastitog istraživanja, pokazivanja i razvoja talenta i suradnju sa znanstvenicima i suradnicima.

Slovenija 2011. godine donosi zakon u kojemu daroviti učenici ne spadaju u skupinu djece s posebnim potrebama, već dobivaju individualiziran pristup i rad (Jakopec i sur., 2018).

Mönks i Pflüger (2005) opisuju identificiranje učenika pomoću ljestvica za označavanje za učitelje, testovima sposobnosti i kreativnosti. Ako se utvrdi da je učenik darovit, dužnost školske ustanove je osigurati diferencirani program.

Daroviti učenici imaju mogućnost ostvarenja Zoiseve stipendije koju financira država bez obzira na stupanj obrazovanja gdje učenici moraju zadovoljiti neke kriterije kako bi ostvarili mogućnost primanja stipendije (<http://www.sklad-kadri.si/en/scholarships/zois-scholarships/>).

Zrilić i Marin (2017) u svome radu navode suradnju centra za darovitost koji je u sklopu fakulteta i osnovnih škola gdje pomažu u radu s darovitima.

Austrija 2006. godine donosi zakon (Begabtenförderung und Begabungsforschung in Österreich, prema Jakopec i suradnicima, 2018) koji se odnosi na darovite učenike. U njemu se uvodi diferencirani kurikulum za darovite, zapošljavaju koordinate (najčešće psihologe i nastavnike) u svakoj pokrajini koji su zaduženi za rad s darovitima i otvaraju škole za darovite učenike dobi od 9 do 12 godina (Jakopec i sur., 2018).

1999. godine austrijski centar pruža podršku i provodi aktivnosti za darovite učenike. Jakopec i suradnici (2018) prema Mönks i Pflüger (2005) navode mogućnost slušanja kolegija na fakultetima tijekom školovanja.

Prema autorima Mayr i Pinzger (2016), 2013. godine otvara se Centar izvrsnosti Donja Austrija koji je usmjeren na područja matematike, robotike, tehnologije, računalstva i prirodnih znanosti. Njihov pristup darovitima je individualan, cjeloviti, prilagođen potrebama koji se odvija putem e-učenja. Redovno se provode psihološka testiranja u svrhu uvida u djetetov potencijal i unaprjeđenja u program (Jakopec i sur., 2018, str.45-46).

Madarska osniva 1995. godine Savjetodavni centar za darovitu djecu u Budimpešti. Centar pruža potporu darovitoj djeci, ali i roditeljima darovite djece. Osnovan je klub roditelja koji dijele svoja iskustva, ali i suradnja sa stručnjacima i učiteljima koji im pomažu prilikom odabira programa ili upisa u škole za njihovu djecu (Cvetković-Lay, 2002). Ovakav pristup rada postala je pokretačka snaga odgojno-obrazovnog sustava

jer se u prošlosti smatralo sudjelovanje roditelja u sustav neprikladnim (Connelly, 2009).

1894. godine osnovano je matematičko i fizičko društvo koje dodjeljuje Eötvösovu nagradu. Dobitnici takve nagrade imaju mogućnost odabira željenog fakulteta i mentora koji su i sami bili sudionici u takvim natjecanjima (Connelly, 2009).

Porezni sustav od 2008. godine omogućava građanima Mađarske doniranje jedan posto svojih prihoda onome što smatraju važnim za njihovu zemlju. Odgovor mađarskih građana nalazi se u prihodu doniranim upravo darovitoj djeci (<https://mzo.gov.hr/vijesti/povjerenik-navracsics-i-ministrice-divjak-jednaka-prava-za-darovite-ucenike/1690>).

7. HRVATSKI SUSTAV I ŠKOLOVANJE DAROVITIH UČENIKA

U prethodnom poglavlju uspoređene su nekih države i njihov pristup darovitoj djeci u odgojno-obrazovnom sustavu. Prema Slaviček (2014), Hrvatska osim gospodarskog i tehnološkog zaostajanja, zaostaje u odgojno-obrazovnom sustavu, a posebno u radu s darovitim učenicima. Prema stručnjacima navodi zaostajanje Republike Hrvatske u skrbi za darovite čak 40 godina od ostalih država.

Predsjednik Udruge za darovitost DAR, Dubravko Čop, u radijskom intervjuu (2019) navodi još jedan problem u obrazovnom sustavu, a to je djetetova potreba na koje sustav ne može odgovoriti. Objašnjava slučaj, analizirajući trinaestogodišnje dijete u suradnji s profesorom na zagrebačkom fakultetu, sposobno je rješavati algoritamske zadatke na razini 4. godine studija, ali djetetu nisu omogućeni programi u kojemu bi on mogao svoj interes i znanje obogaćivati.

Udruga DAR je Ministarstvu znanosti i obrazovanja predložila način na koji bi se mogla voditi darovitost djeteta od predškolske dobi pa sve do srednjoškolske. Nažalost, takav prijedlog nije još prihvaćen (Čop, 2019).

Ivasović (2019) u radijskom intervjuu objašnjava da u školskom sustavu postoje propisi i pravilnici za rad s darovitima, ali i okvir za poticanje darovite djece. Školski

sustav bi trebao provoditi instrumente kojima će se utvrditi darovitost, zatim svaka školska ustanova treba imati školskog psihologa. Potencijalni problem može nastati ako ustanova nema školskog psihologa ili učeniku jednostavno nije pružen adekvatni program unatoč njegovoj identifikaciji.

Vrtići u suradnji sa stručnim službama i roditeljima mogu prepoznati da je dijete darovito. Rješenje o djetetovoj darovitosti u predškolskoj dobi za školski sustav u nekim situacijama ne predstavlja korist upravo zbog neostvarivanja komunikacije između ustanova, navodi Ivasović (2019).

Winerbrenner i Brulles (2016) predviđaju mijenjanje profesije učenika koje učitelji poučavaju zbog ekonomske situacije i tehnološkog napretka. Samim mijenjanjem zanimanja, za neke bi značilo ponovno školovanje. Upravo školski sustav treba pružiti svojim učenicima pozitivan stav prema školi. Navode kako će averziju prema ponovnom školovanju imati upravo daroviti učenici radi stresa jer nisu uspjeli savladati propisano gradivo ili im ona nije pružila dovoljno izazova.

Sagledavajući situaciju odgojno-obrazovnog sustava u Republici Hrvatskoj, zaključujemo da ona nije zadovoljavajuća kako bi mogla i trebala biti.

7.1. Nacionalni okvirni kurikulum RH i Zakon

Nacionalni okvirni kurikulum usmjeren je na učenika, ali i na zahtijevanju promjena metoda i oblika rada od strane stručnih suradnika ako je za to potrebno. Zahtjeva detektiranje i evidentiranje darovitih učenika kao i učenika s teškoćama u razvoju. Kreiranjem diferenciranog kurikulumu za darovitog učenika, njegovo se postignuće može mjeriti opisnom ili brojčanom ocjenom uz uvjet da je takav kurikulum objavljen na početku školske godine (Nacionalni okvirni kurikulum, 2011).

Prema Matijević (2017) brojčana ocjena je ona koja postoji u našem odgojno-obrazovnom sustavu, a njen raspon je od 1 do 5 i pritom ocjena 1 znači nedovoljan dok ocjena 5 znači izvrstan. Opisnom se ocjenom smatra opisivanje nečijeg ponašanja jednostavnim riječima, ali i prikazivanje aktivnosti koje mogu sadržavati i više od jedne napisane stranice. Spominjući darovite učenike te njihovo pohađanje aktivnosti i nastave izvan školske satnice, tada im takav način ocjenjivanja ne pridonosi značaj već interes za područje u kojemu su vrsni (Matijević, 2017).

Prema kurikulumu daroviti učenici su skupina čiji su ciljevi, postignuća i metode učenja suprotni od učenika koji prate redovni kurikulum. Za skupinu darovitih učenika zahtjeva se suradnja odgojno-obrazovne ustanove, vanjskih stručnjaka i suradnika, obitelji, zajednice i udruga (Nacionalni okvirni kurikulum, 2011).

Nacionalni okvirni kurikulum osigurava učenicima razvoj njihovih sposobnosti, a odgojno-obrazovna ustanova je obavezna pratiti, detektirati, usmjeravati i vrednovati učenikova postignuća. Kako bi do izražaja došla učenikova darovitost, potrebno je stvoriti pedagoške situacije (Nacionalni okvirni kurikulum, 2011).

Zrilić i Marin (2017) u svome radu spominju da kurikulum navodi i skupinu darovitih učenika koja spadaju u rizičnu skupinu te opasnost od nemogućnosti ostvarenja svojih potencijala. To su učenici kojima je potrebna dodatna posvećenost poput mentorstva i posebnog testiranja. Kao rješenje, Nacionalni okvirni kurikulum predlaže osnivanje centara za razvoj darovitosti u koji bi bile uključene stručne osobe, roditelji i „pravna tijela i zaposleni u obrazovanju, znanosti i gospodarstvu“ kao potpora darovitima (Zrilić i Marin, 2017).

Osim Nacionalnog okvirnog kurikulumu postoji Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi kojeg je donio Hrvatski sabor 15. srpnja 2008. godine (Narodne novine, broj 87/2008). Osim što su u Zakonu određeni poslovi odgojno-obrazovnih ustanova, prava i obveze učenika, definirani su i članci o darovitim. U *Članku 62.* daroviti učenici pripadaju skupini učenika s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama kao i učenici s teškoćama (Narodne novine, broj 87/08).

U Zakonu su predviđena dva članka o darovitim učenicima pa se tako u *Članku 63.* spominje organiziranje dodatnog programa kako bi mogli razvijati svoje sposobnosti, vještine i interese kojeg prethodno propisuje ministar. *Članak 64.* navodi da daroviti učenici mogu završiti razred prijevremeno kao i završiti dva razreda tijekom jedne školske godine (Narodne novine, broj 87/08).

Člankom 142. određeno je da se „u državnom proračunu osiguraju sredstva i za sufinanciranje programa rada s darovitim učenicima“ (Narodne novine, broj 87/08).

7.2. Pravilnik o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju darovitih učenika

U Republici Hrvatskoj postoji Pravilnik o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju darovitih učenika koji je stupio na snagu prije 29 godina, odnosno 1991. godine (Narodne novine, broj 34/91).

Zrilić i Marin (2017) spominju da se u Pravilniku definira pojam darovitosti kao:

sklop osobina koje učeniku omogućavaju trajno postignuće natprosječnih rezultata u jednom ili više područja ljudske djelatnosti, a uvjetovano je visokim stupnjem razvijenosti pojedinih sposobnosti, osobnom motivacijom i izvanjskim poticajem (Zrilić i Marin, 2017, str. 98).

Prema *Članku 4.* u identifikaciji darovitog učenika sudjeluju: učitelji, školski suradnici, roditelji, odgajatelji u dječjim vrtićima i vanjski stručni suradnici. Zatim se osniva učiteljsko vijeće formirano od: učitelja razredne nastave, učitelja predmetne nastave, psihologa, pedagoga i drugih stručnjaka gdje kasnije Zavod za školstvo izrađuje različite testove, skale procjene za utvrđivanje darovitih učenika (Narodne novine, broj 34/91).

Nadalje, *Člankom 6.* škola organizira individualni rad i omogućava mentora darovitom učeniku ako pokazuje određene sposobnosti za pojedino područje tijekom redovne nastave, a u odgojnim-obrazovnim grupama može biti najviše 5 darovitih učenika (Narodne novine, broj 34/91).

U ostatku Pravilnika, škola je dužna pratiti i voditi evidenciju o darovitim učenicima te je kasnijim upisom u srednje škole proslijediti (Narodne novine, broj 34/91).

Zrilić i Marin (2017) u svome radu navode da je tijekom 2014. godine trebao stupiti na snagu nacrt prijedloga Pravilnika o praćenju, uočavanju, odgoju i obrazovanju darovitih učenika koji još i danas nije usvojen.

7.3. Okvir za poticanje iskustava učenja i vrednovanje postignuća darovite djece i učenika

Prema Zrilić i Marin (2017) Pravilnikom se utvrđuje praćenje, školovanje i motivacija darovitih učenika za vrijeme osnovne i srednje škole, ali i parametri završetka škole prije predviđenog vremena.

Okvirom za poticanje iskustava učenja i vrednovanje postignuća darovite djece i učenika (2016) naglasak se stavlja i na vrijednosti Okvira predviđenog za darovite učenike. Vrijednosti koje Okvir (2016) ističe su: „znanje, solidarnost, identitet, odgovornost, integritet, poštivanje, zdravlje i poduzetnost“. Takve su vrijednosti općenito bitne, ali u radu s darovitim učenicima naglasak je posebno stavljen na njih kao i u razvoju jer u najgorem slučaju darovitost može biti neupotrebljiva i razarajuća.

Prema Okviru (2016) u razradi on daje:

- objašnjenje vrijednosti i načela u radu s darovitim učenicima
- naputke i preporuke važne uz proces identificiranja darovitih i podršku u odgojno-obrazovnom sustavu za različite tipove darovitosti
- naputke i preporuke vezane uz praćenje i evidenciju o ostvarenjima darovitih učenika
- važnost i zadaća sudionika, a posebice tima u radu s darovitim učenicima u odgojno-obrazovnim ustanovama
- uloga i potpora roditeljima darovitih učenika

U njemu se također navodi sustavna briga o darovitima (2016):

- uvođenje novijeg zakona o brizi za darovite
- omogućeni preduvjeti za otkrivanje darovitih učenika
- suradnja odgojno-obrazovne sa psihološko-pedagoškom ustanovom
- prikupljanje podataka darovitih učenika od predškolskog do srednjoškolskog odgoja i obrazovanja
- omogućeni seminari i edukacije radnicima u radu s darovitima
- pristup bazama podataka o: centrima izvrsnosti, radovima, istraživanjima u aspektu darovitosti, ponuda za učenje darovitih kao i za stručne suradnike

Uvođenjem ovoga Pravilnika, postojali bi i centri izvrsnosti organizirani za više škola koji pružaju posebnu podršku darovitim učenicima, ali i programe poput: tečajeva, radionica, kampova, istraživačkih radova itd. (Zrilić i Marin, 2017).

8. ULOGA UČITELJA U IDENTIFIKACIJI DAROVITOG UČENIKA

Prvi susret sa školom bitan je put za svako dijete, a u toj dobi djeca razvijaju psihomotorne sposobnosti. Primjerice u koordinaciji ruku i očiju gdje je većina šestogodišnjaka sposobna udariti loptu, mnogi ju mogu uhvatiti, ali manji je broj onih koji ističu stvarnu spremnost za te radnje dok ne napune osam ili devet godina (Krafft i Semke, 2008).

Odgojno-obrazovna potpora bitan je faktor u poticanju i kreiranju učenikove darovitosti. Škola kojoj je temelj dobra reforma, ima potencijal razviti sposobnost mišljenja, zaključivanja, kreativnosti ne samo kod darovitih učenika, već kod svih polaznika škole. U Hrvatskoj još uvijek nije provedena dobra reforma školstva koja će pružiti takvu potporu, a jedan od takvih primjera potvrđuje članak iz hrvatskih novina u kojemu spominju hrvatske sportaše Gorana Ivaniševića i Janicu Kostelić za čiji su uspjeh prvenstveno zaslužni osobni projekt i individualan rad (Cvetković-Lay, 2002).

Kako bi se izbjegle takve situacije, predloženim Okvirom (2016) proces identifikacije bio bi proveden timski u svrhu osiguranja odgovarajuće odgojno-obrazovne podrške darovitom učeniku za cjeloživotno učenje. Naglašavaju identificiranje darovitosti već u predškolskoj dobi kako bi se izbjegao mogući neuspjeh u odgoju i obrazovanju darovite djece. Za njihovo identificiranje ne postoji točno određen instrument već je potrebno koristiti različita mjerenja koja će utvrditi je li neko dijete darovito ili nije (Okvir, 2016).

Prema Okviru (2016), u identifikaciji darovite djece, uz roditelje u uočavanju darovitosti bi trebali biti upravo učitelji, a poželjno je da oni imaju neki stupanj pripremljenosti. Zadaća učitelja je detektirati i primjećivati darovitost te u kojem rasponu odstupa od ostalih vršnjaka.

Postoje nedoumice brojnih učitelja prilikom identifikacije darovitih učenika kao što je otkrivanje darovitih učenika koji nisu uopće daroviti ili nemogućnost identificiranja darovitog učenika. Učitelj različitim aktivnostima, to jest obogaćivanju i proširivanju kurikuluma za one učenike koje smatra da su potencijalno daroviti, može uvidjeti je li prisutna darovitost ili nije (Winebrenner i Brulles, 2016).

Prema Winebrenner i Brulles (2016) učitelji ne trebaju biti daroviti kako bi prepoznali darovitog učenika. Učitelji koji su pohađali seminare ili tečajeve za darovite prije će otkriti darovito dijete isto kao i učitelji koji u obiteljima imaju darovito dijete ili učitelji koji imaju iskustva u odgojno-obrazovnom sustavu od ostalih, ali to ne znači da oni koji nemaju takvo iskustvo nisu jednako dobri u prepoznavanju darovitosti.

Pomoć stručnih suradnika, roditelja, odgajatelja čak i drugih učenika učiteljima može biti od značajne važnosti kako bi zajedničkim radom ostvarili ciljeve u odgojno-obrazovnome radu s darovitom djecom (Okvir, 2016).

8.1. Osobine darovitosti

Uspoređujući darovitu djecu s njihovim vršnjacima primjećujemo kako po sposobnostima (prije, brže, bolje, drukčije...) daju naznake svoje darovitosti. Osim toga razlikuju se i po osobinama kao što je motivacija za njihov rad (Cvetković-Lay i Sekulić Majurec, 2008).

Autorice spominju neke osobine darovite djece koja su usmjerena cilju. Darovito dijete pokazuje interes za određeno područje koje ga zanima, odnosno ima pozitivan stav prema problemu koji se postavlja pred njega, a volja i želja za rješavanjem je velika (Cvetković-Lay i Sekulić Majurec, 2008).

Galbraith (2007) navodi usmjerenost, koncentriranost i upornost kao osobinu koja se prepoznaje kod darovitog djeteta. Njihova zainteresiranost u ono čime se trenutno bave, teško je odvojiti ako oni sami nisu odlučili. Vrlo su oprezni i rijetkost je da im neka stvar može promaći. Spominju se dobre strane ove osobine kao što su otkrića koja bi potencijalno mogla promijeniti svijet, ali i negativne kao što su tvrdoglavost i zanemarivanje obaveza.

Autorice Cvetković-Lay i Sekulić Majurec (2008) i Galbraith (2007) navode energičnost, neumornost i poletnost darovitog djeteta. Može proći izvjesno vrijeme prilikom rješavanja problema, a da pritom ne pokažu znakove umora. Pozitivna strana je što je darovito dijete sposobno pratiti tempo odraslih i mogućnost praćenja nastave od jutra. Negativna strana ove osobine je što takva djeca ne mogu biti mirna jer bi moglo dovesti do frustracije, ali i krivih procjena dijagnoze (poput poremećaja pažnje

ili pozornosti) gdje neki dolaze do činjenice da dijete s poteškoćama ne može biti darovito (Galbraith, 2007).

Darovito dijete pokazuje zavidno znanje u području koje ga zanima. Takvo dijete sposobno je razumjeti ideje i koncepte, lako dolazi do novih otkrića koje mogu primijeniti u praksi, lako pamte datume, imena i činjenice, vole izazove u kojima mogu upotrijebiti svoj plan, ne zaboravljaju lako i još druge stvari (Galbraith, 2007).

Cvetković-Lay i Sekulić Majurec (2008) navode da darovito dijete stvara pozitivnu sliku o sebi pa će tako ono svojevolumno tražiti zadatke i rješavati, lako će uči u raspravu kako bi mogli iznijeti svoj stav, ali ponekad znaju biti kritični prema sebi pa se neće zadovoljiti uspjehom koji su postigli. Zadatak je učitelja upravo pružiti potporu u razvitku darovitosti kako bi djeca kasnije razvila visoke sposobnosti i postignuća.

8.1.1. Spoznajne osobine

Darovito dijete sa sobom nosi i određene spoznajne osobine, ali važno je znati da one ne moraju biti prisutne u sve djece. Pokaže li se skup takvih osobina, to je snažan pokazatelj promatraču da je dijete potencijalno nadareno. Postoje slučajevi gdje nadareno dijete „kamufliira“ svoje sposobnosti i vještine radi prihvaćanja od strane svojih vršnjaka, stoga je poželjno obratiti pozornost na one učenike koje pokazuju povremeni interes (Gross, 2012).

Cvetković-Lay (2002) prema Clarku (1983) navodi neke od spoznajnih sposobnosti kao i Gross (2012) koje se javljaju kod darovitih:

- Enormno posjedovanje informacijama te njihovo zadržavanje. Daroviti učenici trebaju znatno manje ponavljanja od svojih vršnjaka što u školstvu dovodi do dosade u izvođenju redovnog kurikuluma.
- Bogat vokabular. Učenik pokazuje ljubav prema riječima i sposobnost u stvaranju složenih rečenica. U razrednoj skupini može dovesti do mišljenja vršnjaka da je učenik osoba koja se voli „pokazati“.
- Sposobnost postavljanja pitanja i stalnog ispitivanja. Učenik je željan otkrivati i znati odgovore na pitanja koja ga „muče“. Ostali učenici mogu obeshrabriti darovitog učenika smatrajući takva pitanja nepotrebna i smiješna.

- Jedinstvena spoznaja. Potrebno je dozvoliti učeniku vrijeme tijekom kojeg će on sintetizirati svoje ideje, misli, zaključke. Ako se pred njega stavi rok za pronalazak rješenja, tada može doći do ogorčenosti manjka motivacije.
- Vještina spajanja neuobičajenih i suprotnih odnosa. Daroviti učenik ima potrebu za povezivanjem ideja i elementima koji se drugima mogu činiti da izlaze iz okvira zadane teme i čudnim.
- Rano spoznajno procesuiranje. Učenik je stalno u pronalasku, imaginaciji, izvlačenju generalizacija i njihovih ispitivanja. Prema svojim vršnjacima u razredu postoji mogućnost neprihvatanja i odbacivanja mišljenja i zaključka drugih pa mogu steći dojam nepoštivanja.

8.1.2. Emocionalne osobine

Pretpostavka je da će učenici, unatoč svojoj intelektualnosti i akademskoj sposobnosti od svojih vršnjaka biti društveno i emocionalno bliži onima iz razredne skupine. Učitelji u osnovnim školama mogu primijetiti da intelektualno nadarena djeca pokazuju viši stupanj zrelosti od vršnjaka (Gross, 2012).

Gross (2012) i Cvetković-Lay (2002) navode neke emocionalne osobine kod darovitih učenika.

- Emocionalni intenzitet. Daroviti učenik ima dublju emocionalnu reakciju od svojih vršnjaka, ali i veći kapacitet na intelektualne ili emocionalne podražaje. Primjerice, sklapanje prijateljstva za darovite ima posebno značenje, a raskidom takvoga može uzrokovati duboke nevolje. Daroviti učenik skloniji je sklapanju prijateljstva s jednim ili dvoje prijatelja nego s većom skupinom.
- Razvijen osjećaj za pravdu. Daroviti učenik svoju uzrujanost vidno pokazuju ako osjete nepravdu bilo to prema nekom učeniku ili prema njemu samome.
- Suosjećanje s drugom djecom ili odraslima. Kod darovitih učenika javljaju se emocije koje ponekad znaju biti toliko snažne da se mogu poistovjetiti s emocijama druge osobe.
- Smisao za humor. Potrebno je naučiti kako ponašanje darovitog učenika utječe na osjećaje drugih. Njegovi vršnjaci mogu smatrati humor u nekim situacijama neprikladnim ili neshvatljivim pri čemu može dovesti do slabljenja odnosa.

- Druženje darovite djece s djecom starijom od njih. Razvoj intelektualnih sposobnosti, mišljenja, interesa (čitanje, igranje) i emocionalna zrelost može natjerati sklapanje prijateljstva darovite djece sa starijom od njih samih.

Javljanje emocionalnih teškoća ne mora nužno proizlaziti iz darovitosti već iz neshvaćanja i neočekivane reakcije vršnjaka i okoline na darovitog učenika gdje dijete počinje biti: potišteno, stvaranje negativne slike o sebi, neprihvaćenost i osjetljivost za neuspjeh (Okvir, 2016).

8.1.3. Socijalne osobine

Cvetković-Lay (2002) prema Clarku (1983) spominje i treću osobinu koja karakterizira darovitog učenika, a to je socijalna osobina.

- Težnja za potvrdoma. Daroviti učenik traži potporu ponašanja, razmišljanja i shvaćanja njegovih potreba koje se razlikuju od ostalih. Problem koji se može pojaviti je frustriranost koji može dovesti do gubitka talenta.
- Vodstvo. Takva se osobina najviše očituje prilikom rada u skupini gdje daroviti učenik pokazuje interes za vođenjem grupe, ako se ne omogući njihova želja za vodstvom može doći do negativnih osobina ličnosti (npr. vođa bande).
- Zrelost za rješavanje problema. Učenici svojom zrelošću žele biti uključeni u postojeće životne probleme, ako se ne dopusti njihovo uključivanje tada može doći do socijalne neprilagođenosti.

Spoj različitih osobina i ponašanja odraz su darovitih učenika jer se razlikuju u intelektualnim, motivacijskim, socijalnim, emocionalnim osobinama za razliku od ostalih vršnjaka, a okolina se treba pobrinuti oko teškoća na koje daroviti učenik može naići (Okvir, 2016).

8.2. Uočavanje darovitosti

Uz određenje definicije darovitosti postavlja se idući problem, a to je prepoznavanje darovitog djeteta. Prikazivanjem različitih modela darovitosti različito se pristupa u identifikaciji učenika, od mjerenja opće inteligencije sve do uvođenja novih sposobnosti i domena koje su se mjerile (Burušić i sur., 2019).

Burušić i suradnici (2019) objašnjavaju da ispitivanjem prisutnosti darovitosti nije potrebno samo provesti testiranje i zatim prikupiti rezultate sposobnosti, vještina, mišljenja, već i sagledati širu sliku, a pritom misle na razvojni proces. Prikupljanjem što više podataka o pojedincu jasnije je u kojem se pravcu darovitost može razvijati.

Testiranje pomoću testova opće inteligencije ostvarivo je u svrhu uključivanja u projekt proširivanja rada s darovitima. Ako je osnovni cilj provedba određenih sposobnosti pojedinca u nekom području tada se poseže za testovima koji mjere određene elemente sposobnosti (Burušić i sur., 2019).

Zadaća odgajatelja, učitelja i stručnih suradnika je upravo pratiti razvoj, interes, postignuća i motivaciju kod potencijalno darovitih pojedinaca, ali i pripremanje za kvalitetno ispitivanje darovitosti (Okvir, 2016).

Dijete za koje pretpostavljamo da bi moglo biti darovito u određenom području ili aktivnosti ujedno je i sam „pokretač“ nekog projekta. Stvaranjem problemske situacije potiče se mašta, kreativnost i inovativnost u pronalasku rješenja (Cvetković-Lay, 2002).

Osim testova, učitelja, stručnih suradnika i odgajatelja, u procesu identifikacije sudjeluju (Cvetković-Lay, 2002, prema Georgeu, 1995, str. 105):

- roditelji dajući realističnu sliku svoga djeteta
- vršnjaci
- samo dijete (testovi samoprocjene)

Milković i suradnici (2016) navode da postoje najmanje 3 skupine u prepoznavanju darovite djece: djeca s visokim postignućima, djeca s problemima u ponašanju i neprimjetna, tiha djeca koja ne privlače na sebe pozornost.

8.3. Instrumenti za uočavanje darovitosti

Prelaskom iz teorije u praksu postoji lista metoda i testova koji pomažu u identifikaciji darovitosti, a Sindik i Elez (2010) navode neke od njih (procjenjivanje, testovi, tehnika intervjuja i razgovora). U radu spominju Georgea (2003) čiji je popis opsežniji.

Nastavnikova opažanja, liste za provjeru i skale procjene, testovi inteligencije, testovi kreativnosti, individualni testovi inteligencije, sredine koje potiču kreativno učenje, nominacija (vršnjaci, roditelji, djeca sama) (Sindik i Elez, 2010, str.111).

Postoje različite ljestvice sudova ili tvrdnji pomoću koje još nazivamo i instrumentima u procjenjivanju razvijenosti darovitosti, a kao takvi dostupni su roditeljima, nastavnicima, pedagogima, psiholozima, medicinskim stručnjacima, učenicima, odnosno svakome tko želi ispitati darovitost (Sindik i Elez, 2010).

Korištenjem metoda testova, znanja i ličnosti ispituje se opća inteligencija, logičke, praktične, jezične, sportske sposobnosti i ostale zasebne sposobnosti. Uz testove, primjenjuje se i metoda intervjua (djece, roditelja, odgojitelja) koji pomažu u potvrdi ispitanih testova. Postoje i dvije grupe u otkrivanju darovitosti, a to su metoda procjene i metoda testiranja. Metodu testiranja provode stručnjaci koji su osposobljeni koji uspoređuju rezultate darovitog sa standardima populacije. Čovjek je instrument u određivanju darovitosti ako se koristi metodom procjene (Sindik i Elez, 2010, prema Koren, 2002) koja je manje pouzdanija jer je podvrgnuta subjektivnosti.

Cvetković-Lay (2002) opisuje primjer identifikacije u školskom sustavu koji bi se sastojao od tri stupnja gdje se mjerni instrumenti nalaze na drugome stupnju te navodi neke od testova: testove sposobnosti (WISC test, Ravenove matrice, Problemni test A, M serija...) i testove kreativnosti (Jellen-Urbano, TCP-DP, Torranceovi testovi...).

8.4. Roditelji

Roditelji djece ponekad mogu imati visoka očekivanja pa znaju forsirati djecu na postizanje uspjeha iako ona to ne žele. Veći se pritisak stavlja na djecu koja su darovita smatrajući da mogu sve riješiti stavi li se pred njih problem ili zadatak ne razmišljajući o posljedicama koje mogu ostaviti po dijete (Winner, 2005).

Darovita djeca za roditelje znače i veću posvećenost, kako u obiteljskome životu, tako i u odgojno-obrazovnome sustavu. Tako roditelji imaju velika očekivanja i posvećenost darovitom djetetu od odgojno-obrazovne ustanove koja u Republici Hrvatskoj ne nudi obogaćen program (Sindik i Elez, 2010).

Winner (2005) navodi neke obiteljske karakteristike koje bi mogle voditi ka darovitosti, a kao takvu navodi rođenje prvog djeteta ili jedinca, a razlog tomu je

davanje poticaja najviše u prvim godinama djetetova života. Djeca čiji roditelji obogaćuju svoj način života kulturnim uzdizanjima ili čitajući raznu literaturu pridonose razvoju darovitosti kao i njihova usmjerenost na dijete. Jedan od načina je vrijeme posvećeno razvitku darovitosti kod djeteta dok je drugi žrtvovanje kako bi dijete osigurali obrazovanje na što većoj razini. Ne postoji ništa važnije od pružanja potpore koju roditelji pružaju svojoj djeci. Natprosječnim rezultatima koje daju darovita djeca obitelj je ta koja je imala glavnu ulogu. Poticanjem, ohrabriranjem od strane roditelja, bake ili djedova djecu motiviraju za uspjeh u određenim područjima.

Darovitom djetetu potreban je spektar aktivnosti kako bi njegovao i razvijao darovitost za razliku od prosječnog djeteta kao što su: poticaji, materijali za učenje i igru, učenje po modelu (Cvetković-Lay, 2002).

Prema Cvetković-Lay (2002) za kvalitetniju darovitost prethodi „kvalitetno rano iskustvo“ odnosno razvijanje tehnika kroz različite poticaje (vizualne, auditivne, taktilne).

Roditeljima su dostupni različiti testovi koji otkrivaju djetetovu sposobnost pa su tako Krafft i Semke (2008) u svojoj knjizi priložili upitnike (Slika 4. i Slika 5.) za otkrivanje darovitosti u različitim područjima (socijalna kompetencija, jezične, sportske sposobnosti, logičko razmišljanje, kreativnost...) namijenjene i djeci.

Praktične sposobnosti

UPITNIK ZA RODITELJE

	1	2	3	4	5*
1. Vaše je dijete spretno u korištenju jednostavnih alata poput čekića, pile i kliješta.	☐	☐	☐	☐	☐
2. Vaše dijete rado se koristi raznim materijalima, na primjer papirom, drvom ili tkaninom.	☐	☐	☐	☐	☐
3. Vaše dijete rado izrađuje predmete prema vlastitoj zamisli i planovima.	☐	☐	☐	☐	☐
4. Vaše dijete rado daruje predmete koje je samo izradilo.	☐	☐	☐	☐	☐
5. Sa zanimanjem prati svaki posao u kojem se radi rukama.	☐	☐	☐	☐	☐
6. Vaše dijete zanima se za sitne popravke i tehničke zadatke.	☐	☐	☐	☐	☐
7. Rado obavlja poslove u vrtu, sadi cvijeće i slično.	☐	☐	☐	☐	☐
8. Vaše dijete samostalno uređuje svoju sobu.	☐	☐	☐	☐	☐
9. Sprema polomljene i potrgane predmete s namjerom da ih poslije popravi ili rastavi na sastavne dijelove.	☐	☐	☐	☐	☐
10. Vaše dijete rado promatra radove na gradilištu.	☐	☐	☐	☐	☐
11. Vaše dijete ima dobra rješenja za tehničke probleme, na primjer pri popravljanju potrgane igračke.	☐	☐	☐	☐	☐
12. U vašoj obitelji postoji obrtničko-tehnička tradicija, odnosno znanje.	☐	☐	☐	☐	☐

* 1 = potpuno netočno 2 = netočno 3 = djelomično točno
 4 = prilično točno 5 = potpuno točno

Ukupno bodova:

Slika 4. Test praktičnih sposobnosti namijenjen roditeljima (Krafft i Semke, 2008)

Praktične sposobnosti

UPITNIK ZA DJECU

	1	2	3	4	5*
1. Izrađuješ li rado predmete iz raznih materijala?	☐	☐	☐	☐	☐
2. Znaš li čekićem pribiti čavao ili odvijačem pritegnuti vijak?	☐	☐	☐	☐	☐
3. Jesi li već izradio/izradila nešto za uporabu u stanu?	☐	☐	☐	☐	☐
4. Znaš li se koristiti nekim tehničkim uređajima?	☐	☐	☐	☐	☐
5. Znaš li na različite načine obrađivati drvo, na primjer rezbarenjem, piljenjem, lijepljenjem?	☐	☐	☐	☐	☐

* 1 = potpuno netočno 2 = netočno 3 = djelomično točno
 4 = prilično točno 5 = potpuno točno

Ukupno bodova:

Slika 5. Test praktičnih sposobnosti namijenjen djeci (Krafft i Semke, 2008)

Rješavanjem niza upitnika roditelji zbrojene rezultate bilježe i vrednuju u tablicu (Slika 6.) koji im služe za izradu profila talentiranosti (Slika 7.).

Vrednovanje	
TALENTI	BODOVI
Socijalna kompetencija: općenito	Roditelji: Dijete: Ukupno:
Socijalna kompetencija: tolerancija	Roditelji: Dijete: Ukupno:
Motiviranost na rad i učenje	Roditelji: Dijete: Ukupno:
Prostorno razmišljanje	Roditelji: Dijete: Ukupno:
Logičko razmišljanje	Roditelji: Dijete: Ukupno:
Jezične sposobnosti	Roditelji: Dijete: Ukupno:
Sportske sposobnosti	Roditelji: Dijete: Ukupno:
Praktične vještine	Roditelji: Dijete: Ukupno:
Muzikalnost	Roditelji: Dijete: Ukupno:
Kreativnost	Roditelji: Dijete: Ukupno:

Slika 6. Rezultati ispunjenih upitnika i rješenja (Krafft i Semke, 2008)

Profil za									
Ukupni broj bodova:	17	24	33	42	51	60	69	78	
	do	do	do	do	do	do	do	do	
	23	32	41	50	59	68	77	85	
Izraženost osobnih obilježja	jedva zamjetno		lagano izraženo		izraženo			jako izraženo	
Socijalna kompetencija: općenito									
Socijalna kompetencija: tolerancija									
Motiviranost na rad i učenje									
Izraženost talenata	jedva zamjetno		lagano izraženo		izraženo			jako izraženo	
Prostorno razmišljanje									
Logičko razmišljanje									
Jezične sposobnosti									
Sportske sposobnosti									
Praktične vještine									
Muzikalnost									
Kreativnost									

Slika 7. Profil talentiranosti djeteta (Krafft i Semke, 2008)

8.5. Uloga učitelja i stručnih suradnika

Unutar odgojno-obrazovne ustanove ulogu u procesu identifikacije i radu s darovitima imaju učitelji. Postoje karakteristike darovitih učenika koje su lako uočljive učiteljima te ponekad darovitost povezuju samo s visokim postignućima (Merrick i Targett, 2004).

Učitelju prilikom uočavanja darovitosti mogu pomoći neki alati kao što je to popis ponašanja (Merrick i Targett, 2004). Učenici se trebaju uključiti u zahtjevne i složene aktivnosti kako bi mogli pokazati razmišljanje i obrazloženje. Stoga Merrick i Targett (2004) savjetuju učiteljima osmišljavanje niza aktivnosti kako bi se takva ponašanja potaknula, a ujedno izbjegavanje „liste za kupovinu“ gdje se promatra učenika 10 minuta s označavanjem „natuknica“. Potiču dugoročno promatranje aktivnosti učenika tijekom kojeg pojedinac nudi svoja ponašanja i iskustva.

Procjeni li učitelj darovitog učenika, dužan je imenovati ga te se konzultirati s ostalim stručnjacima. Učitelj darovitom učeniku diferencira kurikulum koji je obogaćen različitim sadržajima, aktivnostima te ih provodi, vrednuje i sudjeluje u cjelovitom obrazovanju tijekom nastave (Okvir, 2016).

Prema Okviru (2016) koji predlaže poticanje darovitosti učenika, ističe se formiranje timova za darovite u odgojno-obrazovnim ustanovama. Takvi timovi predvođeni su stručnjacima kao što su psiholozi koji primjenom instrumenata provode ispitivanje sposobnosti i osobina kod potencijalno darovite djece. **Psiholog** bi trebao osim ispitivanja evidentirati emocionalni, kognitivni razvoj učenika, priložiti rezultate mjerenja na uvid ostalim suradnicima i roditeljima i najvažnije od svega pružiti socioemocionalnu podršku.

Uz psihologa, timu za darovite pripadao bi i **pedagog** koji bi vodio pedagošku dokumentaciju o darovitima, uočavao potencijalno darovite učenike na temelju njihovih postignuća, ali i predlagao didaktičko-organizacijska rješenja (Okvir, 2016).

Okvirom (2016) predlažu i ostale članove timova: **mentor** (usmjerava, upoznaje učenika s različitim projektima, vrednuje napredak tijekom školske godine), **odgajatelj** (u predškolskom razdoblju vrednuje i prati napredak djeteta kojeg evidentira i prenosi u odgojno-obrazovnu ustanovu), **stručni suradnici poput**

logopeda, socijalnih pedagoga i slično (uočavaju i sudjeluju u utvrđivanju darovitosti, izrađuju program za škole primjeren darovitima), **knjižničar** (pruža informacije i dostupnu literaturu za učenika), **ravnatelj** (suraduje s ostalim centrima i odgojno-obrazovnim ustanovama, omogućuje funkcionalan prostor darovitim, raspoređuje resursima u svrhu identifikacije).

Svi članovi tima sudjelovali bi u kreiranju, osmišljavanju i prilagođavanju diferenciranog kurikulumu za darovite učenike. Takvom organizacijom u ustanovama odgoja i obrazovanja ispunile bi se dimenzije: odgojno-obrazovni ishodi, pristupi učenju i poučavanju, produkti, tempo učenja i okružje učenja (Okvir, 2016, str. 29).

9. POSEBNOSTI IDENTIFIKACIJE DAROVITIH UČENIKA

Darovitim je učenicima potrebno pružiti odgojno-obrazovnu potporu što ne znači da je svakome učeniku potreban isti pristup. Prema Webbu i suradnicima (2010), daroviti pojedinci pripadaju manjinskoj skupini i kao takvi pripadaju rizičnoj skupini. Prema nekim autorima, podijeljena su mišljenja darovite djece na emocionalnoj i društvenoj razini, što jedna skupina smatra pružanje pomoć svakome darovitom učeniku kako bi se njihove teškoće prevladale, dok druga skupina tvrdi da je to rijetkost. Webb i suradnici (2010) navode slučajeve u kojima potencijalno darovita djeca ne dobiju priliku raditi po posebnim programima radi emocionalnih, društvenih ili problema u ponašanju.

9.1. Daroviti učenici s dvojnomo posebnosti

Postoji skupina darovitih učenika koji zbunjuju svoje roditelje i stručne suradnike svojim biheviorizmom pokazujući svoje sposobnosti za jedno ili više područja i ujedno prezentiraju svoje slabosti u ostalima pa ih prepoznajemo kao učenike s dvojnomo posebnosti (Winebrenner i Brulles, 2016).

Njihova je posebnost najčešće teškoća u učenju, ponašanju, poremećaju nedostatka pažnje koji mogu biti prisutni sa ili bez hiperaktivnosti, autizmom ili Aspergerov sindrom (Winebrenner i Brulles, 2016). Autorice spominju neke od karakteristika učenika koji imaju ADD (poremećaj nedostatka pažnje):

- sanjare
- kratko zadržavaju koncentraciju i teško prate upute na nastavi
- izgledaju umorno, zaboravno i neorganizirano
- posjeduju slabe socijalne vještine
- nisu svjesni opasnosti i pogrešaka

Za razliku od učenika kojima je dijagnosticiran ADHD (poremećaj nedostatka pažnje s hiperaktivnosti) ona su:

- puna energije i stalno u pokretu
- pričaju i viču iako ih učitelj nije prozvao
- prekidaju ostale u igri i razgovoru; nestrpljivost

Osim ADD-a i ADHDA-a, darovitost može biti povezana i s Aspergerovim sindromom gdje je izražena visoka inteligencija i verbalne sposobnosti koje učenici rijetko upotrebljavaju. Njihov način govora je na intelektualnoj razini, podatci koje prikupljaju mogu biti veliki, ali na emocionalnoj razini nisu sazrijeli (Webb i sur., 2010).

Postoje i drugi poremećaji koji mogu biti povezani s darovitošću (Webb i sur., 2010), te je takvim učenicima potrebno pružiti odgojno-obrazovni program koji će pokriti njihove slabe i jake strane (Okvir, 2016). Daroviti učenici s dvojnomošću zahtijevaju suradnju sa ostalim stručnim suradnicima i mentorima.

9.2. Iznimno daroviti učenici

Skupina iznimno darovitih učenika je vrlo mala i rijetko se pojavljuje, no i ako se pojavi potrebno je osigurati određene programe. Učenici koji su iznimno nadareni posjeduju sposobnost apstraktnoga mišljenja, konstruktivnog zaključivanja i povezivanja pojmova koje koriste za tumačenje pojava (Lovecky, 1994).

Izuzetno nadareni učenici znaju imati poteškoća s materijalima za razliku od svojih vršnjaka pa tako iznimno nadaren učenik u postavljenome pitanju može vidjeti više odgovora za koji nije spreman ponuditi kao konačno (Lovecky, 1994).

Lovecky (1994) spominje javljanje potrebe za ekstremnom preciznošću kao jedna od karakteristika iznimno darovitih. Njihovo logičko razmišljanje s mišljenjem je usko povezano tako da takvi učenici očekuju da je čitav svijet smislen i spremni su suočiti se s problemom koji se stavi pred njih jer znaju da postoji logično rješenje. Osim stavljanja problema pred učenika, iznimno nadareni učenici mogu samostalno formulirati problem za koji će i sami naći odgovor.

Iznimno nadareni učenici svoje misli i zaključke teško prenose, stoga oni svoje korake koje su upotrebljavali za izgradnju koncepta često ne iznesu. Sposobnošću apstraktnoga mišljenja nadareni učenici kategoriziraju podatke i uočavaju logičke veze između različitih vrsta podataka. Takvi učenici mogu metaforično razmišljati od svoje rane dobi (Lovecky, 1994).

Lovecky (1994) navodi da je veliki kapacitet za empatiju prisutan kod iznimno nadarenih učenika, u prijevodu, projiciranje sebe u tuđu osobu, predmet ili biće i određuje što drugi osjeća. Takvi učenici imaju i sposobnost uranjanja gdje prikupljaju veliku količinu informacija i podataka koje dosežu i do najmanjih detalja.

9.3. Daroviti učenici koji potječu iz nepovoljnog okruženja ili manjinske zajednice

Darovite učenike koji potječu iz različitih populacija ne pokazuju vidljive znakove koji bi mogli upućivati na darovitost. Nadareni učenici mogu dolaziti iz obitelji čiji su odnosi narušeni ili ekonomski ugroženi, ali i proizlaze iz etničkih i kulturno različitih sredina (Okvir, 2016).

Prema Winebrenner i Brulles (2016) navode neke od razloga nemogućnosti identificiranja darovitih, a jedan od njih su testovi koji su osmišljeni za učenike sličnih životnih iskustva. Učenici koji proizlaze iz ove skupine uspješnost u rješavanju testova neće biti na zadovoljavajućim razinama radi jezika i idioma kojima su osmišljeni. Škole koje ovi učenici pohađaju nalaze se u manjim, siromašnijim sredinama koje ne stavljaju darovitost kao prioritet niti učitelji pa često ostaju neprepoznati.

Okvirom (2016) predlaže se korištenje neverbalnih testova sposobnosti, analiziranje školskih i izvanškolskih uradaka, komunikacija s ostalim nastavnicima, analiziranje vršnjaka i suradnju s ostalim stručnim osobama.

9.4. Daroviti učenici čiji uspjeh ne odgovara sposobnostima

Ova skupina učenika ujedno se smatra i najtežom za identificirati radi znakova darovitosti koji nisu uočljivi. Takvi učenici, za razliku od učenika s dvojnomo posebnosti, nemaju teškoću u učenju već im se organizirana nastava čini dosadnom i monotonom (Winebrenner i Brulles, 2016).

U takvim situacijama učenici pružaju prkos osmišljenom nastavnom programu pa svojim neradom učitelje prisiljavaju na unošenje ocjena koje nisu zadovoljavajuće. Takvi učenici nisu neuspješni nego su zainteresirani za rad na složenijim, primjerenijim i zahtjevnijim zadacima naspram sadržaja koje su već savladali (Winebrenner i Brulles, 2016).

Ovoj skupini učenika zajedničko je nisko samopouzdanje, a razlog tome je što se visoka inteligencija ne cijeni ponajviše kod vršnjaka, stoga daroviti učenici nalaze način da sakriju svoju darovitost ne pokazujući je. Drugi način prekrivanja samopoštovanja je „hvalisanje“ pomoću kojeg učenici namjeravaju impresionirati ostale prekrivajući tako svoje nedostatke (Winebrenner i Brulles, 2016).

Autorice navode čimbenike koji utječu na takvo ponašanje:

- težina zadataka, perfekcionizam
- učenikov stav o pojmovima koji se uče na nastavi (besmislenost, beskorisnost, nemogućnost primjene u stvarnom životu)
- strah od odbacivanja
- nemogućnost prezentiranja njihovih znanja koji je u vezi s njihovim načinom učenja

9.5. Daroviti učenici izraženih specifičnih sposobnosti

Okvir (2016) navodi pet područja specifičnih sposobnosti:

- psihomotorno (darovitost za fizičke aktivnosti)
- psihosocijalno (darovitost za vođenje skupina)
- umjetničko izražavanje (darovitost za likovnost, glazbu, glumu...)
- spoznajno (darovitost za tehničke znanosti)

Za otkrivanje ove skupine učenika provode se testovi specifičnih sposobnosti, a ishod je kombinacija motivacije, kreativnosti i specifične sposobnosti. Osim testova kreativnosti i divergentnog mišljenja, u takvim procjenama značajnu ulogu imaju osobe koje profesionalne u specifičnim područjima (Okvir, 2016).

10. POSLJEDICE (NE)IDENTIFIKACIJE UČENIKA

Identificirati učenika koji je darovit i pokazuje svoju darovitost na nastavi lako je uočiti i odrediti, ali postoje situacije koje otežavaju sam proces identifikacije, primjerice davanje pogrešne dijagnoze darovitim učenicima ili smatranje da je daroviti učenik samo odličan đak koji brzo svladava gradivo. Dokazano je da je rad s darovitima odmah nakon rada s gluhima zahtjevan (Nikčević-Milković i sur., 2016).

Tijekom djetetova života najviše vremena provode upravo njegovi roditelji stoga se i očekuje da roditelj bude prvi koji će otkriti djetetovu želju ili interes za neko područje, ali i da on/a upravo bude podrška. Međutim, potencijalni problem nastaje ako roditelji „forsiraju“ dijete da radi na svome daru koje dovodi do usredotočenosti na sami talent, a briga za „cjelovito dijete“ se izostavlja (Winner, 2005). Posljedice takvog odnosa koje autorica navodi su depresivnost, otuđenost, ogorčenost dok se djetetova darovitost polako „guši“ što je češći slučaj u obiteljima glazbeno darovite djece (Cvetković-Lay, 2002).

Osim forsiranja djeteta, u obitelji se mogu javljati neki drugi problemi pa tako Cvetković-Lay (2002) navodi: ekonomski problem, razvod roditelja, zlostavljanje u obiteljima ili smrt bližnje osobe. Pisci, slikari ili umjetnici češće su bila djeca koja su doživjela „traumu“ za razliku od naučnika ili liječnika.

Prema izvoru (1994) Cvetković-Lay (2002) upozorava da ne moraju sva djeca koja pokazivati svoju darovitost pa tako navodi neke:

- nemirnost, nedostatak pažnje
- bogati rječnik, ali loši u izražavanju
- tiha, povučena djeca
- djeca koja aktivnosti obavljaju na svoju ruku
- djeca koja ne žele raditi u paru ili timski
- djeca koja svoja zapažanja iznose ukazujući ponekad neslaganje s drugima

Webb i suradnici (2010) navode da se djeci s društvenim i emocionalnim poteškoćama tijekom ranog školovanja ne pruža adekvatan program pa su tako isključena čak i iz posebnih obrazovnih programa za darovite učenike. Kao primjer, navode učenike s teškoćama kojoj se takvi uvjeti neće možda niti pružiti, a darovitost radi drugih teškoća isključiti pa će se u kasnijem životu susretati s problemima i brojnim preprekama koje će za njih predstavljati veći izazov. Radi njihovog emocionalnog razvoja učitelji moraju osigurati razvoj učenika koji će biti slobodan i prilagođen njihovoj sposobnosti (Nikčević-Milković i sur., 2016).

U razvoju djeteta, kako u odgojnom tako i u obrazovnom području, važnu ulogu imaju učitelji jer oni sudjeluju u identifikaciji učenika. Pridoda li se tome odsustvo sustavne skrbi za darovite, tada su dječja temeljna prava narušena (Nikčević-Milković i sur., 2016).

Učitelji i nastavnici pokazuju interes i zanimanje za obogaćivanjem programa i podrške darovitim učenicima što uredbama i pravilnicima nije određeno pa su oni sami osuđeni na osmišljavanje individualiziranog programa (Nikčević- Milković i sur., 2016). Ivasović (2019) u radijskome intervjuu govori o manjku psihologa i ostalih stručnih suradnika što samim time otežava rad učitelja u školama čija je uloga praćenje i dokumentiranje procesa darovitih učenika, ali i priprema diferenciranog programa.

Practiciranjem diferenciranog programa nailazi se na prepreke kao što je ograničena nastava ili je fokus stavljen na učenike s teškoćama, a osim toga Nikčević-Milković i suradnici (2016) navode nedostatak izbornih programa koji bi mogli pobuditi interese darovitih učenika.

Predrasude o darovitima često znaju biti netočne što može ostaviti trajne posljedice na cjeloživotno učenje darovitih. Jedno od takvih je da će daroviti učenik doći do izražaja sam od sebe, u prijevodu, daroviti su snalažljivi i sposobni u svome području da mogu dosegnuti rezultate bez pomoći okoline. Drugom predrasudom smatraju da je darovit onaj koji postiže najbolje i najviše rezultate jer u suprotnom ono nije darovito (Burušić i sur., 2019).

11. POTICANJE DAROVITIH UČENIKA

Odgojno-obrazovni sustav treba biti cjelovit što znači da će djeci pružiti potporu, sigurnost, samostalnost, znanje počevši u predškolskoj zatim i u školskoj dobi.

Različitim provođenjem ispitivanja došlo se do zaključka da jedinstvenog rješenja za poticanje i pristup svakom darovitom učeniku nema, ali zato postoje različiti oblici pružanja podrške i poticanja (Cvetković-Lay, 2002). Brojni teoretičari zalažu se za poticanje kreativnosti i to najviše u odgojno-obrazovnom sustavu uviđajući da je upravo ona zanemarena. Kako bi se potakla kreativnost i došla do izražaja, smatraju kako je usko povezana s humorom kao pokretača (Cvetković-Lay, 2020). Autorica spominje produktivnu kreativnost i što iz nje može proizaći kao produkt.

Produktivna kreativnost je oblik kreativnosti u kojemu dolazi do stvaranja proizvoda, koji su novi, drukčiji, originalni. Takva je kreativnost pronalazača, izumitelja, inovatora, istraživača, odnosno svih onih koji u konačnici stvaraju neki novi „proizvod“ u najširem smislu riječi (Cvetković-Lay, 2002, str. 214).

U poticanju darovitosti učenika sudjeluje učitelj koji je usmjeren na kreativno poučavanje i razvoj osobina ličnosti i reagiranja za razliku od učitelja predavača. Učenici mogu pokazati nezainteresiranost na nastavi, a kako bi se ona mogla spriječiti predložena su neka načela poput: proširivanja znanja, poštivanje individualnosti, briga za cjeloviti razvoj ličnosti, suradnja mentora s učiteljima i učenikom, osigurati pozitivan odnos u razredu, stavljanje naglaska na samostalnost i preuzimanje odgovornosti (Cvetković-Lay, 2002).

Pružanje potpore u razvoju darovitosti također je bitna stavka, a Pejić i suradnici (2007) u radu spominju jedan od oblika, akceleraciju. Daroviti učenici gradivo na nastavi savladavaju brže i bolje od ostalih vršnjaka što ponekad dovodi do dosade na satovima. Akceleracijom, preskakanjem ili prelaskom u viši razred učenik tijekom jedne školske godine može završiti jedan ili više razreda školovanja (Okvir, 2016).

Osim akceleracije, kao poticaj za razvitak i pokazivanje svoga dara, učenike je poželjno pripremati za natjecanja koja mogu biti na više razina. Pripreme za određena natjecanja iziskuju vrijeme i rad s njihovim mentorom koji će ih uputiti i ujedno motivirati za ostvarenjem rezultata i ulaganjem truda koji se na natjecanjima ne moraju nužno pokazati na visokim mjestima (Okvir, 2016).

Galbraith (2007) navodi kao jedan oblik pružanja potpore za darovite u kojemu se proširuje redovni kurikulum na viši stupanj. Osim same izrade programa, daroviti imaju mogućnost suradnje s nastavnicima ili stručnim osobama koji su obučeni za ovaj oblik potpore. Pejić i suradnici (2007) spominju i druge oblike obogaćivanja poput: ljetnih programa/škola, kampova, tečajeva izvan škola i ostalo.

Nabrajajući razne oblike potpore važno je istaknuti onu ključnu u djetetovom životu, a to je potpora njegovih roditelja. Autori daju različite savjete roditeljima kako potaknuti svoju darovitu djecu, a kao najbitnije pretpostavke ističu sigurnost i slobodu koje se daju u pravim omjerima (Cvetković-Lay, 1995).

12. SAVJETI ZA RAD UČITELJA S DAROVITIM UČENICIMA

U nastavi i radu s darovitim učenicima kao jedno od savjeta koje se preporučuje učiteljima je diferencijacija³ s ciljem stvaranja osjećaja pripadnosti u razrednom okruženju.

Poželjno je da učitelji u radu s darovitima imaju nastavničke vještine, a samim nadograđivanjem postaju pouzdaniji što im omogućava uspješniji rad. Postoje različiti načini pristupanja u radu s učenicima, a kao jedno od takvih autori izdvajaju

³ Reakcija na kognitivne, afektivne, socijalne i tjelesne karakteristike prema kojima će se razlikovati sadržaj i način učenja (Winebrenner i Brulles, 2019, str.38)

problemsko učenje (Burušić i sur., 2019). Problemskim učenjem učenici postaju istraživači koji su aktivno uključeni, a poticanjem samostalnosti jačaju inovativnost, kreativnost i kritičnost, spominju Burušić i suradnici (2019).

Okrećući se suvremenim pristupom darovitim učenicima u nastavi, učitelji od njih stvaraju mlade samostalne osobe uspješne u područjima iz gospodarstva, umjetnosti, tehničkih znanosti i drugih. Burušić i suradnici (2019) također smatraju povijest neizostavnim dijelom učenikova obrazovanja gdje imaju mogućnosti promatranja izuma bez kojih je život danas nezamisliv. Kako bi zaokružili suvremeni pristup, autori stavljaju naglasak i na odgojni dio gdje učenici stječu: samostalnost, pozitivan odnos prema radu, stvaranje empatije, cilja itd. (Burušić i sur., 2019, prema Hattie, 2008).

Dobro osmišljena priprema za izvođene nastavnih cjelina omogućuje i uspješno izvođenje nastave, a Burušić i suradnici (2019) daju naputke za izradu dobre pripreme:

- dobra metodička literatura
- osmišljavanje motivacije i aktivnosti koja će potaknuti njihovu suradnički duh
- samostalan rad učenika
- suradnja s ostalim učenicima (razvoj socijalnih kompetencija)
- vrednovanje i davanje povratne informacije učeniku

Potrebno je obratiti pažnju na težinu zadataka koji se stavlja pred učenike tako da aktivnosti koje su namijenjene budu na optimalnoj težini. Burušić i suradnici (2019) savjetuju planiranje aktivnosti koje darovitima daju kratkoročne rezultate u svrhu vlastitog ostvarenja, a opet da se stvori želja za dodatnim traženjem. Tako su autori izdvojili još neke pristupe u radu s darovitim učenicima u STEM⁴ području i kao jedan od njih navode rješavanje problema (problem solving). Takav način smatraju jednim od najbitnijih jer su daroviti spremni na izazove, a takvim radu dolazi do snalaženja u nepoznatim situacijama, stvaranje iskustva, dugoročno pamćenje i upornost. Proces takvog pristupa sastoji se od: stvaranja plana, analiziranja, promišljanja, odlučivanja, provjere i procjenjivanja opravdanosti rješenja (Burušić i sur, 2019), a uloga učitelja uz biranje problema treba naučiti razvitku određenih procesa. Autori izdvajaju

⁴ Odnosi se na poučavanje u prirodoslovlju, tehnologiji, matematici i osnovnim principima inženjerstva. U razrednoj nastavi obuhvaća predmete Matematika, Priroda i društvo i Informatika (Burušić i sur., 2019, str. 53).

funkciju poučavanja kroz rješavanje problema kao najučinkovitiju gdje daroviti tumače koncepte i razvijaju sposobnost mišljenja, a njihovo rješavanje problema postaje vještije.

Jedan od kreativnih procesa za rad s učenicima je sastavljanje novih problema, ali i mogućnost mijenjanja postojećih zadataka u inovativne, a problemi se mogu mijenjati u bilo kojoj fazi rješavanja problema (prije, tijekom i nakon) (Burušić i sur., 2019).

Burušić i suradnici (2019) savjetuju i rad sa zadacima otvorenog tipa⁵ i navode primjere kako ih započeti:

- Zamisli...
- Osmisli...
- Pronađi...za koje vrijedi...
- Kako bi provjerio/la...
- Objasni 3 načina...

U radu s darovitim učenicima nižih razreda valja obratiti pažnju na kreiranje zadataka koje učitelji osmišljavaju prema njihovim mogućnostima. Winebrenner i Brulles (2016) naglašavaju rad s vizualnim sredstvima koja mogu pomoći, ali i primjer projekta za darovite u nižim razredima koji se bavi istraživanjem. Autorice su osmislile obrasce koje omogućuju bolju suradnju i komunikaciju s darovitim učenicima, a ujedno se oni mogu voditi kao mapa radova darovitog učenika koja kasnije može pomoći u daljnjem obrazovanju tako što se materijali prikupljaju kroz čitavo školovanje i omogućava nastavnicima uvid u učenikov napredak (Okvir, 2016).

⁵ Zadatci koji mogu imati više točnih odgovora (Burušić i sur., 2019)

13. ISTRAŽIVAČKI RAD

13.1. Cilj istraživanja

Cilj ispitivanja je bio u radu učitelja s darovitim učenicima ispitati interese, poznavanje procesa identifikacije, suradnju sa stručnim suradnicima i roditeljima, kao i ispitati metode i aktivnosti koje provode s darovitim učenicima.

Ovakav cilj može biti jedino ako će, pod uvjetom da upitnik ima u svojim tvrdnjama ponešto od ovoga, rezultati se moći s obzirom na ove dijelove cilja opisati tj. diskutirati što su pokazali.

13.2. Provođenje istraživanja

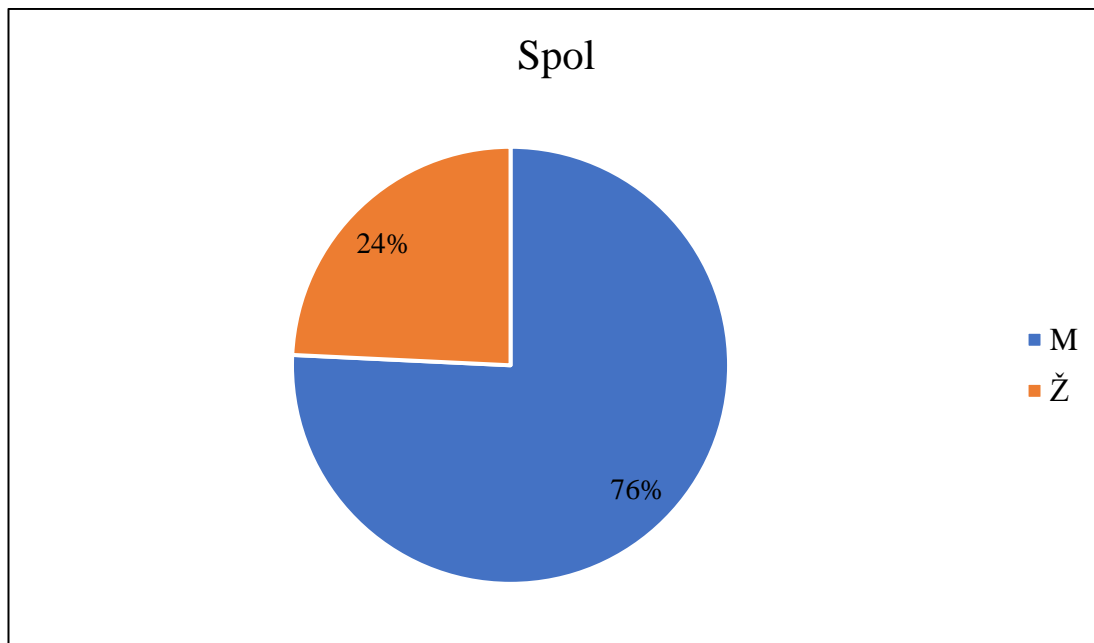
Provedeno istraživanje trajalo je od 27. travnja do 3. lipnja 2020. godine, a podaci su prikupljeni putem anketnog upitnika (Google forms) koji je bio odobren i postavljen na Facebook grupe: Školska zbornica, 45 minuta i Kako motivirati učenike. Sudjelovanje u rješavanju anketnog upitnika bilo je dobrovoljno i anonimno, a u njemu je sudjelovalo ukupno 108 učitelja i učiteljica razredne nastave.

13.3. Instrumenti istraživanja

Anketni upitnik kreiran je tako da ispitanik označi spol i raspon godina njihova djelovanja u struci. Ostatak upitnika sastojao se od 21 tvrdnje koje je pratilo 5 mogućih odgovora, a njima se definirao stupanj slaganja ili neslaganja, odnosno 1 označava potpuno neslaganje, a 5 potpuno slaganje.

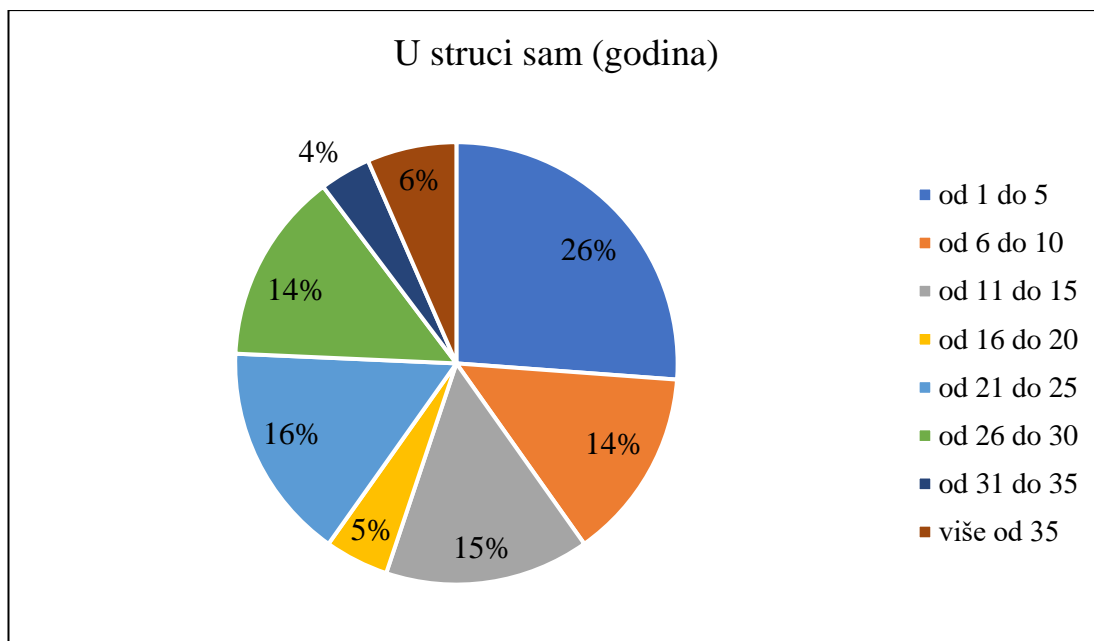
14. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 108 ispitanika od čega je bilo 76% (N=98) učiteljica i 24% (N=10) učitelja razredne nastave.

Grafikon 1. Klasifikacija ispitanika prema spolu

Iz Grafikona 2. može se iščitati ispitanikovo djelovanje u struci gdje su označavali kojoj skupini pripadaju. Od ukupnog broja ispitanika, 26% (N=28) ispitanika u struci je između 1 i 5 godina što je ujedno i najveća dobna skupina. 14% (N=15) ispitanika u struci je između 6 i 10 godina, 15% (N=16) ispitanika je u struci između 11 i 15 (N=16) godina, 5% (N=5) je između 16 i 20 godina, 16% (N=17) između 21 i 25 godina, 14% (N=15) između 26 i 30 godina, 4% (N=4) između 31 i 35 godina dok je 6% (N=7) ispitanika u struci više od 35 godina.

Grafikon 2. Klasifikacija ispitanika prema dužini staža

U daljnjem upitniku postavljene su tvrdnje koje se odnose na interese, ispitanikovo mišljenje o poznavanju procesa identifikacije darovitog učenika, odnos s roditeljima, stručnim suradnicima i vršnjacima i korištenje metoda i aktivnosti koje provode s darovitima.

Tablica 1. Stavovi ispitanika o interesima prema darovitim učenicima

TVRDNJA	Uopće se ne slažem	Djelomično se slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Djelomično se slažem	U potpunosti se slažem
Darovit učenik je onaj koji posjeduje znanje u svim nastavnim predmetima.	50%	17,60%	18,50%	8,30%	5,60%
Upoznat/a sam s Nacionalnim okvirnim kurikulumom, MZO, 2010. o darovitim učenicima.	4,60%	5,60%	19,40%	39,80%	30,60%
Zadovoljan/na sam načinom na koji pristupam darovitom učeniku.	0,90%	8,30%	36,10%	35,20%	19,40%
Sudjelujem na različitim seminarima, radionicama i edukacijama koje se tiču darovitih učenika.	16,70%	12%	26,90%	26,90%	17,60%
Znam kako treba diferencirati program/kurikulum za darovitog učenika.	9,30%	21,30%	26,90%	26,90%	15,70%
Do sada sam već izradio/la diferencirani program/kurikulum za darovitog učenika.	43,50%	15,70%	16,70%	16,70%	7,40%

Promatrajući rezultate prikazane u Tablici 1., zaključujemo da 67,6% ispitanika smatra da darovit učenik nije onaj koji posjeduje znanje u svim predmetima. 70,4% ispitanika je upoznato s Nacionalnim okvirnim kurikulumom (2010) o darovitim učenicima, njih 54,6% zadovoljno je načinom na koji pristupaju darovitim učenicima. 44,5% sudjeluje u seminarima, radionicama koje se tiču darovitih. Manje od pola, 42,6%, znaju kako diferencirati program/kurikulum za darovitog učenika, ali zato njih 59,2% za vrijeme njihova staža nije diferenciralo program/kurikulum.

Tablica 2. Mišljenje ispitanika o poznavanju procesa identifikacije darovitog učenika

TVRDNJA	Uopće se ne slažem	Djelomično se slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Djelomično se slažem	U potpunosti se slažem
Smatram se kompetentnim/om za rad s darovitim učenicima.	0%	9,30%	23,10%	48,10%	19,40%
Znam identificirati darovitog učenika.	1,90%	3,70%	18,50%	51,90%	24,10%
Poznajem proces identifikacije darovitog učenika.	7,50%	11,20%	24,30%	40,20%	16,80%

Iz Tablice 2. vidljivo je da se 67,5% ispitanika smatra kompetentnim za rad s darovitim učenicima, njih 23,1% je neodlučno, a 9,3 uglavnom se ne slaže s tvrdnjom. 76% ispitanika znaju otkriti darovitog učenika, dok samo 5,6% nije sigurno. Proces identifikacije darovitih poznaje 57% ispitanika, dok ih 18,7% ne poznaje.

Tablica 3. Mišljenje ispitanika o odnosu s roditeljima, stručnim suradnicima, vršnjacima i uvjeti za rad s darovitima.

TVRDNJA	Uopće se ne slažem	Djelomično se slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Djelomično se slažem	U potpunosti se slažem
Upoznavanje roditelja s činjenicom da je njihovo dijete darovito stvara mi nelagodu i nesigurnost.	49,50%	24,30%	15,90%	7,50%	2,80%
U procesu identifikacije učenika dobivam pomoć od stručno-razvojne službe (stručnih suradnika).	13,90%	13%	19,40%	29,60%	24,10%
Bojim se prihvaćanja darovitog učenika od okoline i vršnjaka.	33,30%	29,60%	24,10%	5,60%	7,40%
Omogućeni su mi adekvatni uvjeti za kvalitetan pristup darovitom učeniku.	15,70%	25%	41,70%	11,10%	6,50%
Darovitom učeniku su u mojoj školi omogućene aktivnosti (nastavne ili izvannastavne) koje su usmjerene na njegov razvoj darovitosti.	17,60%	16,70%	31,50%	18,50%	15,70%

Prikupljeni podaci iz Tablice 3. pokazuju da 73,8% ispitanika nema problem u odnosu s roditeljima darovitog učenika. 53,7% ispitanika tvrdi da dobiva pomoć od stručno-razvojnih službi, njih 19,4% su neutralni, a 26,9% ne slaže se s tvrdnjom. Mali je broj ispitanika koji se boje prihvaćanja darovitih učenika (13%) od okoline i vršnjaka dok se njih 62,9% ne boji. 41,7% ispitanika smatra da im uvjeti za kvalitetan rad s darovitima i je i nije omogućen, 17,6% ima omogućene uvjete za kvalitetan pristup dok njih 40,7% nema uvjete. 34,2% smatra da su darovitim učenicima u njihovoj školi omogućene aktivnosti usmjerene na njihov razvoj, 31,5% niti se slaže niti se ne slaže, a njih 34,3% ne slaže se s tvrdnjom.

Tablica 4. Stav ispitanika o metodama i aktivnostima koje provode s darovitima

TVRDNJA	Uopće se ne slažem	Djelomično se slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Djelomično se slažem	U potpunosti se slažem
Redovito pratim učenikov rad na nastavi.	0%	0,90%	2,80%	31,50%	64,80%
Učeniku stignem pripremiti dodatne diferencirane materijale za svaku nastavnu cjelinu.	11,10%	20,40%	28,70%	28,70%	11,10%
Za planiranje i pripremanje rada s darovitim učenikom služim se (služio/la bih se) digitalnim alatima.	9,30%	7,40%	24,10%	30,60%	28,70%
Za rad s darovitim učenikom važno je koristiti digitalne obrazovne sadržaje.	9,3%	13,90%	41,70%	18,50%	16,70%
Koristim (koristio/la bih) digitalne obrazovne sadržaje s darovitim učenikom.	3,70%	7,50%	29,90%	30,80%	28%
Vodim (vodio/la bih) posebnu dokumentaciju za izvješćivanje o postignućima darovitog učenika.	10,20%	12%	18,50%	36,10%	23,10%
Za darovitog učenika provodim (provodio/la bih) diferencirano vrednovanje.	8,40%	10,30%	20,60%	38,30%	22,40%

Iz Tablice 4. vidljivo je da čak 96,3% ispitanika prati učenikov rad na nastavi, dok njih 0,9% i ne. 31,5% ispitanika ne stigne pripremiti dodatne diferencirane materijale za svaku nastavnu cjelinu dok 39,8% ispitanika stigne. Ispitanici imaju pozitivan stav o korištenju digitalnih alata te ih koriste ili bi ih koristili u radu s darovitima (59,3%), a manji se postotak (16,7%) ne slaže s tvrdnjom. 41,7% ispitanika niti se slaže niti ne slaže da je digitalne alate važno upotrebljavati u radu s darovitima, ali 58,8% koriste ili bi koristili digitalne alate u radu dok se njih 11,2% ne slaže. 59,2% smatra bitnim vođenje dokumentacije o postignućima darovitih učenika, a 22,2% smatra suprotno. 60,7% ispitanika provode ili bi provodili diferencirano vrednovanje, a manji je postotak, 18,7% koji nisu ili ne bi.

14. RASPRAVA

Iz dobivenih rezultata vidljivo je da su učitelji/ce zadovoljni načinom na koji pristupaju darovitim učenicima kao i pozitivan stav o kompetentnosti prilikom identificiranja darovitih. U suvremenoj nastavi korištenje digitalnih alata smatra se poželjnim stoga se i učitelji okreću različitim pristupom i metodama u radu s učenicima. Ono što je ograničavalo ovo istraživanje su i godine staža pa se tako onaj/ona učitelj/ica s manje godina možda nije još susreo/la s niti imao/la priliku za rad s darovitim kao i pohađanje različitih seminara, radionica i priprema diferenciranog programa za darovite naspram onih koji se bave ovom profesijom dulje vrijeme. Stavovi o uvjetima koji su pruženi učiteljima u radu s darovitima i aktivnosti koje se pružaju darovitima nisu niti pozitivni niti negativni što možemo zaključiti da postoji prostor koji se može nadograditi kako bi daroviti učenici, a i učitelji imali uvjete za rad i postizanje željenih rezultata. Veliki postotak učitelja izjasnio se kako nije diferencirao program/kurikulum za darovitog učenika, a jedan od razloga može biti vrijeme koje iziskuje za prilagođavanje programa pogotovo u razredima koji broje veći broj učenika, a pritom se trebaju uzeti u obzir i situacije ostalih učenika. Da bi se svi uvjeti mogli zadovoljiti potrebna je volja učitelja, a ona nije zadovoljavajuća ako nemaju potporu sustava. Stoga, rezultati koji pokazuju njihov pristup i pohađanja različitih seminara i radionica za darovite učenike i nije poražavajuća.

15. ZAKLJUČAK

Možemo zaključiti da učitelji imaju pozitivan stav o darovitim učenicima kao i okolina koja ih prihvaća. Ono čemu bi se trebali više okrenuti učitelji je upotreba digitalnih alata kako bi oni bili korišteni škola treba biti informatički opremljena, ali pritom treba paziti da digitalizacija ne zamijeni u potpunosti živu nastavu. Osim opremljenosti, učitelji bi trebali posjedovati osnovno znanje u korištenju informatičke tehnologije.

Kako bi rad s darovitim učenicima bio zaokružen potrebno je imati dobar školski sustav koji shvaća njegove potrebe, a samim time se olakšava rad učitelja. Potencijalni problem se može pojaviti u suradnji s roditeljima želeći osigurati svojoj djeci potrebno obrazovanje i automatski se vrši pritisak na učitelje. Postoje škole koje u Republici Hrvatskoj jednostavno ne nude programe koji bi bili usmjereni na razvitak darovitosti i tako učenici nemaju prostora za napredak unatoč volji i želji učitelja koju želi osigurati. Važno je strpljenje i suradnja s roditeljima, učiteljima, mentorima i ostalim stručnim suradnicima što više je moguće radi učenika.

Istraživanje je pokazalo volju učitelja pohađanju različitih radionica i seminara za darovite učenike što su unatoč lošoj poziciji školskog sustava spremni na nadogradnju učenikove darovitosti. Vođenjem posebne mape u kojoj bi se bilježila učenikova postignuća olakšalo bi suradnja dok zanemarivanje darovitosti kasnije može dovesti do posljedica koje će najviše osjetiti upravo dijete.

16. LITERATURA

1. Adžić, D. (2011). Darovitost i rad s darovitim učenicima, Kako teoriju prenijeti u praksu. *Život i škola*, 25(1/2011), god. 57., str. 171-184
2. Alpha High IQ Society. Stephen Hawking IQ. Dostupno na: <https://www.iq-test.net/10-significant-facts-about-stephen-hawking-iq-pms45.html> (27.4.2020.)
3. Bedeniković Lež, M. (2017)., Gifted pupils in the Croatian and Slovenian educational system. *Metodički obzori: časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu*. 12(2017), str. 65-79
4. Burušić, J., Šerepac, V., Babarović, T., Blažev, M., Glasnović Gracin, D., Jaguš, T., Martinis, O., Šakić Velić, M. (2019). *Stem daroviti i talentirani učenici. Identifikacija, metode nastavnog rada i profesionalno usmjeravanje*. Zagreb: Alfa
5. Connelly, J., (2009). Hungary and the United States: A comparison of Gifted Education. *AHEA Conference*. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/272927293_Hungary_and_the_United_States_A_Comparison_of_Gifted_Education (1.5.2020.)
6. Cvetković-Lay, J. (2002). *Darovito je, što ću sa sobom? Priručnik za obitelj, vrtić i školu*. Velika Gorica: Alinea
7. Cvetković-Lay, J. (1995). *Ja hoću I mogu više. Priručnik za odgoj darovite djece od 3 do 8 godina*. Zagreb: Alinea
8. Cvetković-Lay, J. Sekulić Majurec, A., (2008). *Darovito je što ću s njim? Priručnik za odgoj i obrazovanje darovite djece predškolske dobi*. Zagreb: Alinea
9. Galbraith, J. (2007). *Kako prepoznati darovito dijete. Savjeti roditeljima da prepoznaju i potaknu darovitost svog djeteta*. Zagreb: Veble commerce
10. Gross, M. U. M. (2012). Gifted and Talented education. Professional development package for teachers. Module 1. Early Childhood. Dostupno na: https://docs.education.gov.au/system/files/doc/pdf/extension_mod1_ec.pdf (28.4.2020.)
11. Huzjak, M. (2006). Darovitost, talent i kreativnost u odgojnom procesu, *Odgojne znanosti*, 8, 1(11), str. 232-238

12. Jakopec, T., Jozić, K., Jukić, R. (2018). Analiza obrazovnih sustava u EU u radu s darovitom djecom s posebnim naglaskom na darovitosti u području matematičke i računalne pismenosti te uvođenju novih tehnologija u nastavne procese. Dostupno na: https://ci-sdz.hr/wp-content/uploads/2018/09/Daroviti_analiza_f1.pdf (19.5.2020.)
13. Koren, I. (2012). Povijesni osvrt na konceptualizaciju nadarenosti. *Napredak*. 154, 3, str. 339-361
14. Krafft, T., Semke, E. (2008). *Kako otkriti i potaknuti darovitost*. Njemačka: Mozaik knjiga
15. Kukanja Gabrijelčić, M. (2014). Država, učitelj in delo z nadarjenimi učenci: med poslanstvom in odgovornostjo. *Revija za elementarno izobraževanje*. Dostupno na: <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?id=55962> (3.5.2020.)
16. Lovecky, D. (1994). Exceptionally gifted children: Different minds. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/233290582_Exceptionally_gifted_children_Different_minds (21.5.2020.)
17. Matijević, M. (2017). Izazovi vrednovanja škole i u školi. *Banjalučki novembarski susreti 2016: Zbornik radova sa naučnog skupa*. Dostupno na: http://bib.irb.hr/datoteka/904769.Matijevic_-_Izazovi_vrednovanja_kole_i_u_koli_31_03_2017a.pdf (12.5.2020.)
18. Merrick, C., Targett, R. (2004). Gifted and talented education. Professional development package for teachers. Module 2. Primary. Dostupno na: https://docs.education.gov.au/system/files/doc/pdf/gifted_talented_education_module2_primary.pdf (18.4.2020.)
19. Ministarstvo znanosti i obrazovanja, (2019). Dostupno na: <https://mzo.gov.hr/vijesti/povjerenik-navracsics-i-ministrice-divjak-jednaka-prava-za-darovite-ucenike/1690> (19.5.2020.)
20. Ministry of Education Singapore. Dostupno na: <https://www.moe.gov.sg/education/programmes/gifted-education-programme/rationale-and-goals> (29.4.2020.)
21. Mönks, F.J., Pflüger, R. (2005). Gifted Education in 21 European Countries: Inventory and Perspective. Dostupno na: <https://www.pef.uni->

- [lj.si/fileadmin/Datoteke/CRSN/branje/Gifted Education in 21 European Countries Inventory and Perspective 2005 .pdf](http://lj.si/fileadmin/Datoteke/CRSN/branje/Gifted_Education_in_21_European_Countries_Inventory_and_Perspective_2005.pdf) (7.5.2020.)
22. Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, (2011). Dostupno na: [http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni okvirni kurikulum.pdf](http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf)
 23. Nikčević-Milković, A., Jerković, A., Rukavina, M. (2016). Stanje, problemi i potrebe rada s darovitim učenicima u osnovnim školama u Republici Hrvatskoj. *Magistra Iadertina*, 11, (1/2016), str. 9-34
 24. Okvir za poticanje iskustava učenja i vrednovanje postignuća darovite djece i učenika, (2016). Dostupno na: <http://czpd.hr/wp-content/uploads/2016/03/Okvir-darovita-djeca-i-ucenici.pdf> (7.5.2020.)
 25. Pejić, P., Tuhtan-Maras, T., Arrigoni, J. (2007). Suvremeni pristupi poticanju dječje darovitosti s kreativnim radionicama. *Magistra Iadertina*, 2, (1/2007), str. 133-149
 26. Posavec, M. (2010). Višestruke inteligencije u nastavi. *Život i škola*, 56, (24/2010), str. 55-64
 27. Reid, E., Boettger, H. (2015). Gifted education in various countries of Europe. Dostupno na: [https://www.researchgate.net/publication/282133674_GIFTED EDUCATION IN VARIOUS COUNTRIES OF EUROPE](https://www.researchgate.net/publication/282133674_GIFTED_EDUCATION_IN_VARIOUS_COUNTRIES_OF_EUROPE) (7.5.2020.)
 28. Sindik, J., Elez, K. (2010). Mogućnost određivanja pouzdanosti i konstruktne valjanosti za tri skale procjene nekih aspekata darovitosti predškolske djece. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 47(1), str. 108-123
 29. Slaviček, M., Rad s darovitim učenicima 1994.-2014.. Dostupno na: http://www.hzos.hr/upload_data/site_files/sazetak-daroviti-2014..pdf (14.5.2020.)
 30. Tašev, I. (2019). VIDEO Postoji li sustavna briga o darovitoj djeci u hrvatskom društvu?. Dostupno na: <https://hkm.hr/multimedija/video/video-postoji-li-sustavna-briga-o-darovitoj-djeci-u-hrvatskom-drustvu/> (15.5.2020.)
 31. *Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju darovitih učenika*, Narodne novine (NN 34/91, 87/2008)
 32. Zois scholarships, Dostupno na: <https://www.srips-rs.si/en/scholarships/zois-scholarships> (3.5.2020.)
 33. Zrilić, S., Marin, D. (2018). Zakonski okvir odgoja i obrazovanja darovitih

učenika u Republici Hrvatskoj, *Magistra Iadertina*, 12(1), str. 91-104

34. Webb, J. T., Amend, E. R., Webb, N. E., Beljan, P., Olenchak, F. R. (2010). *Pogrešne i dvojne dijagnoze darovite djece i odraslih*. Zagreb: Veble commerce
35. Winner, E. (2005). *Darovita djeca: mitovi i stvarnost*. Lekenik: Ostvarenje
36. Winebrenner, S., Brulles, D., (2016). *Želim znati više. Kako poučavati darovitu djecu u suvremenoj nastavi*. Čakovec: Naklada Kosinj
37. Worldometer, Current World Population. Dostupno na: <https://www.worldometers.info/world-population/> (29.4.2020.)

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Ja, Petra Miklec, izjavljujem da sam diplomski rad pod naslovom Uloga učitelja u pravovremenom otkrivanju darovitih učenika izradila samostalno uz vlastito znanje, pomoću stručne literature, uz mentorstvo dr. sc. Jasna Kudek Mirošević, izv.prof.

Potpis:
